

**T.C.
ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**ERZİNCAN'DA SUÇ, SUÇLU VE HAPİSHANE
(XIX. Yüzyılın Sonu-XX. Yüzyılın Başı)**

Yüksek Lisans Tezi

Muharrem USLU

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir GÜL

ERZİNCAN 2010

EK 3: TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu alışma, Tarih Anabilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman / Jüri

Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir GÜL

Jüri

Doç. Dr. Salim GÖKÇEN

Jüri

Yrd. Doç. Dr. Samet ALTINBİLEK

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. ... / ... /

.....
Enstitü Müdürü

ÖZET

Hapis cezası, Osmanlı yargı sisteminde Tanzimat ile birlikte ağırlık kazanmıştır. Bu nedenle hapishanelerin sayısı Tanzimat Fermanı ve ardından ilan edilen Islahat Fermanı sürecinde hızla artmıştır. Ancak bununla birlikte Osmanlı ceza hukukunda yapılan düzenlemeler neticesinde birçok suçun cezası hapis olarak değiştirilmiştir. Bu değişim Osmanlı ülkesindeki hapishanelerin mevcutlarının hızla artmasına neden olmuştur. Bu durum, beraberinde hapishanelerde fiziki durumun ve sağlık şartlarının gitgide kötüleşmesine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti, bu olumsuz tabloyu düzeltmek için 1856 yılından başlayarak yıkılışına kadar sürekli çaba sarf etmiştir.

XIX. yüzyıl sonları XX. yüzyılın başlarında Erzincan Hapishanesi'nin durumu Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki diğer hapishanelerden farklı değildir. Erzincan Hapishanesi için ekonomik imkânsızlıklar ve ülkenin savaş ortamında bulunması gibi nedenlerle yeterli ödenek ve personel ayrılmadığından XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlatılan ve devletin yıkılışına kadar devam eden hapishane ıslahatı başarılı olamamıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Hapishane, Erzincan Sancağı, Mahkûm, Gardiyan, XIX. Yüzyıl

ABSTRACT

Imprisonment has gained weight with the Tanzimat in the Ottoman judicial system. Therefore, the number of prisons increased rapidly with Tanzimat Reform and Islahat Reform declared in the process. But nevertheless, punishment of many crimes has been changed as prison as a result of arrangements made in Ottoman Criminal Law. This change has led to a rapid increase of the existing prisons in the Ottoman country. This situation, along with the physical conditions and health conditions in prisons has led to worsening steadily. To correct these negative statements, The Ottoman Empire made efforts continuously from the beginning of 1856 to the fall.

At the end of XIX century and the beginning of XX century, the situation of prisons of Erzincan within the borders of the Ottoman Empire is not different from other prisons. Due to the factors such as economic problems for Erzincan prison and the environment of war in the country not leaving sufficient appropriations and personnel, the prison reform which initiated in the second half of XIX century and continued until the fall of the state failed.

KEY WORDS

Prisons, Erzincan Solicitor, The prisoners, Guards. XIXth Century

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
TABLOLAR	VI
KISALTMALAR	VII
ÖNSÖZ	IX
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE YARGI TEŞKİLATI

I.1. OSMANLI HUKUK ANLAYIŞI	4
I. 1. 1.Şer' iye Mahkemeleri	5
I. 1. 2.Divan	6
I. 1. 3 İnzibat ve İhtisab Müesseseleri	8
I. 2. OSMANLI DEVLETİ'NDE YARGI REFORMU	8
I. 3. OSMANLI CEZA HUKUKU	12
I. 4. OSMANLI CEZA HUKUKUNDA SUÇLAR CE CEZALAR	15
I. 4. 1. Şahsın Haklarına Karşı İşlenen Suçlar ve Cezaları	15
I. 4. 2. Allah'ın Haklarına Karşı İşlenen Suçlar ve Cezaları	16
I. 4. 3. Ta'zir Suçları ve Cezaları	17

II. BÖLÜM

ERZİNCAN HAPİSHANESİ

II. 1. OSMANLI DEVLETİ'NDE HAPİSHANE ANLAYIŞI	18
II. 2. OSMANLI HAPİSHANE ISLAHATI	26
II. 3. ERZİNCAN HAPİSHANESİ	36
II.3. 1. Hapishane Yönetimi ve Çalışanları	44

III. BÖLÜM
ERZİNCANDA SUÇ, SUÇLU VE MAHKÛMLAR

III. 1. SUÇ İSTATİSTİKLERİ	48
III. 2. ASAYİŞİ SAĞLAYAN GÜVENLİK GÜÇLERİ (POLİS TEŞKİLATI)	57
III. 3. MAHKÛMLAR	60
III. 4. FİRAR OLAYLARI	63
III. 5. AFLAR	64
SONUÇ	66
SÖZLÜK	68
KAYNAKÇA	70
EKLER	77

TABLolar

Tablo 1	Erzincan Hapishanesi'nde Çeşitli Suçlardan Dolayı Yatan Mahkûm Adedi
Tablo 2	Erzincan Sancağı ve Bağlı Kazalarda Bulunan Hapishanelerdeki İstihdam Edilen Personel Adedi ve Maaşları
Tablo 3	Erzurum Vilayeti ve Ona Tabi Sancak ve Kazalarda Meydana Gelen 1329/1913 Mart/Nisan Ayı Cinayet Olayları ve Miktarları
Tablo 4	Erzurum Vilayeti ve Ona Tabi Sancak ve Kazalarda Meydana Gelen 1329/1914 Şubat/Mart Ayı Cinayet Olayları ve Miktarları
Tablo 5	Erzurum Vilayeti ve Ona Tabi Sancak ve Kazalarda Meydana Gelen 1330/1914 Mart/Nisan Ayı Cinayet Olayları ve Miktarları
Tablo 6	Erzurum Vilayet Hapishanesi'nin Yıllara Göre Mevcut Durumu
Tablo 7	Erzincan Hapishanesi'nin Yıllara Göre Mevcut Durumu
Tablo 8	1897 İstatistik Yıllığına Göre Osmanlı Devleti'nde İşlenen Hafif Suçlar ve Bu Suçlardan Hüküm Giymiş Mahkûm Adedi
Tablo 9	1897 İstatistik yılına Göre Osmanlı Devleti'nde İşlenen Ağır Suçlar ve Bu Suçlardan Hüküm Giymiş Mahkûm Adedi
Tablo 10	Erzurum Vilayeti ve Ona Tabi Olan Sancak, Kazalarda Görev Yapan Emniyet Personeli

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser.
a.g.m.	Adı geçen makale.
a.g.t.	Adı geçen tez.
A.Ü.E.H.F.D.	Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi.
A.Ü.H.F.D.	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.
B.	Receb.
Beo.	Bab – 1 Ali Evrak Odası.
Bkz .	Bakınız.
c.	Cilt.
C.	Cemaziyelahir.
Ca.	Cemaziyelevvel.
Çev.	Çeviren.
DH. MB. HPS.	Dâhiliye Nezareti Mebânî – i Emîriyye Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı.
DH. MB.HPS.M.	Dâhiliye Nezareti Mebânî – i Emîriyye Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik Evrakı.
DH. MKT.	Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi.
DH. TMIK. S.	Dâhiliye Nezareti Tesri – i Muamelat ve Islahat Komisyonu Islahat.
Dn.	Dosya no.
E.Ü.H.F.D.	Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.
Gn.	Gömlük no.
haz.	Hazırlayan.
İ. DH..	İrade – i Dâhiliye.
Ke.	Kanun – 1 evvel.
Ks.	Kanun – 1 sani.
L.	Şevval.
M.	Muharrem.
N.	Ramazan.
R.	Rebiülahir.

Ra.	Rebiülevvel.
S.	Safer.
s.	Sayfa no.
T.D.İ.A.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu.
Vn.	Vesika no.
Y.. A.. HUS.	Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı.
Z.	Zilhicce.
Za.	Zilkade.
ZB.	Zaptiye Nezareti Belgeleri.

ÖNSÖZ

Hapishane tanımı çok eski tarihlere kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte eski dönemlerde şüphelinin suçu sabit olana kadar tutulduğu yer olarak karşılaştığımız hapishane kavramının tanımı yeniçağdan itibaren değişmeye başlamıştır. Yeniçağın getirmiş olduğu yeni toplumsal dengeler, hayat şartları, yeni olgular ve görüşler hapishanelerde de kendini göstermiş, devlet idarecileri suçluları hiçbir şey yapamayan, toplum düzenini bozan kişiler olarak tanımlamayı bırakıp, suçluların ıslah edildiği takdirde yeniden faydalı hale getirilebilecek kişiler olarak görmeye başlamışlardır. Avrupa'da XVI. yüzyıldan itibaren bu görüşün ağırlık kazanması üzerine Avrupalılar, hapishaneleri yeniden düzenlemişlerdir. Suçluların bedenine acı çektirmek yerine onların hürriyetini kısıtlamışlar, mahkûmları psikolojik anlamda da rehabilite etmişlerdir. XVI. yüzyıldan itibaren Avrupa hapishanelerinde başlayan bu değişim hareketlerinden Osmanlı Devleti de etkilenmiştir. Tanzimat ile birlikte hapishanelerde iyileştirme faaliyetlerine başlamıştır.

Çalışmanın giriş kısmında hapishanenin tanımı, tarihsel gelişimi hapishanelerde ilk modern çalışmaların ne zaman başladığı ve ilk modern hapishane örneklerinin nerede ortaya çıktığı hakkında bilgi verilmekle birlikte Osmanlı Devleti'nde hapishanelerle ilgili modern çağa ayak uydurma çalışmalarının ne zaman başladığı hakkında izahat verilmiştir.

Giriş kısmından sonra gelen birinci bölümde Osmanlı Devleti yargı teşkilatı hakkında bilgi verilerek suçlulara işlemiş oldukları suçun karşılığı olarak ceza veren Osmanlı mahkemeleri tanıtılmıştır. Bununla birlikte yargı teşkilatı çalışanları ile ilgili kısa tanımlar sunulmuştur. Yine bu bölüm dâhilinde Osmanlı Devleti'nde yargı alanında meydana gelen reform hareketlerinden ve hemen akabinde Osmanlı ceza hukukundan kısaca bahsedilmiştir.

Birinci bölümü izleyen ikinci bölümde Osmanlı hapishanelerinin tarihi süreç içerisinde ne gibi değişime uğradığından, Osmanlı bürokrasisinin hapishanelerin insanca yaşama uygun hale gelmesi için yapmış olduğu iyileştirme faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Ayrıca Erzincan Hapishanesi'nin fiziki durumundan kısaca bahsedilmiş olmakla birlikte yine istatistikî bilgiler çerçevesinde hapishanede hangi suçtan kaç kişinin yattığı tablo halinde verilmiştir. Bunu müteakiben Erzincan

Hapishanesi çalışanları (müdür, başkâtip, sergardıyan, gardıyan) hakkında bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümü takip eden üçüncü bölümde özellikle İttihat ve Terakki yönetimi zamanında Osmanlı ülkesinin hemen her yerinden gelen suç istatistikleri değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Bunun yanı sıra esas konumuz olan Erzurum Vilayeti ve ona bağlı olan Erzincan Kazası'nda meydana gelen suç türleri hakkında tablolar halinde bilgi verilmiştir. Yine bu bölümde Erzurum Vilayeti dahilinde ve Erzincan Kazası'nda suçları önlemek ve asayişini sağlamak amacıyla görev yapan güvenlik güçleri hakkında bilgiler tablo halinde sunulmuştur. Osmanlı Devleti'nde çeşitli suçlardan hüküm giymiş ve hapishanelerde cezasını çeken mahkûmların hapishane içindeki yaşantılarına değinilmiştir. Hapishane içinde bazen otorite boşluğundan istifade edilerek meydana gelen firar teşebbüslerine yer verildikten sonra her padişah döneminde belirli günlerde (dini ve milli bayramlarda, padişah cülûslarında) cezasının büyük bir kısmını tamamlamış olan mahkûmların af edilmesi konusu işlenmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında, çalışmanın sınırlarının belirlenmesinde ve sonunda kâğıda dökülmesinde yoğun çalışma ortamında yardımını ve hoşgörüsünü esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir Gül'e teşekkürü bir borç bilirim. Olumlu eleştirileriyle çalışmanın şekillenmesine katkıda bulunan Doç. Dr. Salim Gökçen ve Yrd. Doç. Dr. Samet Altınbilek'e eleştirel bakışları ve uyarılarından dolayı teşekkür ederim. Bununla birlikte çalışmanın Osmanlı hukuku, Osmanlı adli teşkilatı gibi konularda gerekli kaynakların temin edilmesinde her türlü kolaylığı sağlayan, çaba sarf eden Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde görevli Yrd. Doç. Dr. Şafak Narbay'a minnettarım.

Erzincan 2010

GİRİŞ

Bir yere kapatıp salıvermeme, yasalara göre suçu belirlenen bir kimseyi cezaevine koyma cezası, cezaya çarptırılmış suçluların kapatıldıkları yer olarak tarif edilen hapishane¹, insanın hürriyetini belirli bir süre kısıtlayıcı cezaların en başta gelen türünü teşkil eder. Bu cezanın infaz edildiği yere “*habs, mahbes*” hapsedilen kişiye de “*mahbus*” denilir.²

İlk toplumlarda yerleşik hayata geçilmesiyle beraber hapisin, suçluyu cezalandırmadan önce cezasının belirleninceye kadar tutulması amacını taşıdığı görülmektedir.³ Bugünkü hapisaneler ile benzerlik gösteren ilk hapisanenin ne zaman ve nerede yapıldığı konusunda farklı görüşler olmasına karşın, modern anlamda ilk hapisanenin 1595 yılında Amsterdam’da yapıldığı kabul edilmektedir.⁴

Cezaevlerinin ortaya çıkışı esas olarak Merkantilizm ve Kalvenizm ile ilgilidir. Avrupa’da meydana gelen Otuz Yıl Savaşları XVII. yüzyılda nüfusun ve iş gücünün azalmasına neden olmuştur. Bu nedenle yoksulluk ve dilencilik günah sayan Kalvinistler, hürriyeti kısıtlayıcı cezalar yürürlüğe koymuşlardır.⁵

Hapisaneler önceleri zanlının suçu sabit olana kadar, tutulduğu yer olarak kullanılan mekânlardı. XVI. yüzyıl ve öncesinde Avrupa’da bedene yönelik cezalar daha çoktu. Bunun yanında bir de sürgün cezası bulunmaktaydı. Bu nedenle hapisane kavramı bu dönem suçlunun cezası kesinleşinceye kadar kaçmasını engellemek için kullanılan bir tabirdir. Bu dönemde suçluların tutuldukları yerler yüzer halde bulunan gemiler olduğu gibi “*zindan*” olarak da tabir edilen mahzenler, kale surları içerisinde bulunan, suçlunun esas cezasının kesinleşmesine kadar bekletileceği ve firar etmesini önleyecek sağlam binalar da hapisane olarak kullanılmıştır. Bu dönem suçlulara yönelik bedeni cezalar uygulanmaktaydı. Bu cezaların recm, uçurumdan atma, ata ters bindirme gibi türleri bulunmaktaydı. Bu

¹*Büyük Türkçe Sözlük*, C. 1, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 608

²Ali Bardakoğlu, “Hapis” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (TDİA), C.16, İst 1997, s. 54

³Bardakoğlu, s. 54

⁴Ufuk Adak, *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti’ndeki Hapisaneler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2006) s. 11

⁵Adak, s. 12

cezalar teşhir amaçlı olup, toplumu suç işlemekten alıkoymak, topluma bir ders vermek amacını gütmekteydi.

Bedeni ceza uygulamasından hapishane uygulamasına geçişte ilk başta bazı zorluklar çekilmiştir.⁶ Çünkü suçluların birlikte kaldığı cezaevleri ilk önceleri birçok mahkûmun birlikte kalacağı günümüz modern hapishane anlayışından uzaktı. Bu hapishaneler çoğu zaman ya mahzen ya bir kale burcunun altı ya da herhangi bir devlet kurumunun alt katı olmaktan öteye geçememiştir. Osmanlı Devleti'nin ve diğer çağdaş batılı devletlerin de hapishane anlayışı bu şekilde olmuştur. Modern anlamda hapishaneler, XVIII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın başlarından itibaren görülmeye başlamıştır.

Suçluların ıslahı için yapılan hapishanelerin ilk mimari örnekleri XVI. yüzyılda karşımıza çıkar.⁷ İlk dönemlerde başka amaçlar için yapılan binalar hapishane olarak kullanılmış, XIX. yüzyılda birçok mahkûmun bir arada kaldığı koğuş sistemi geliştirilmiştir. Koğuş sistemi Osmanlı Devleti hapishanelerinde de uygulanan bir sistem olmuştur. Osmanlı Devleti'nin fiilen sona ermesinden sonra da Cumhuriyet devri Türk hapishanelerinde ağırlıklı olarak koğuş sisteminin hâkim olduğunu görmekteyiz. Osmanlı Devleti'nin hapishanelerinin ve onun devamı olan Türkiye Cumhuriyeti hapishanelerinin de koğuş sistemi şeklinde olmasının en önemli nedeni uzun süren savaşlar ve ekonomik yetersizliklerdir.

XIX. yüzyılın ortalarına doğru hapishane kurumu dünya genelinde yayılma göstermiştir. Amerika'da açılan iki hapishane modeli diğer ülkelerdeki siyasi iktidarlara örnek olmuştur. Bunlardan biri Pennsylvania Modelidir.⁸ Bu tarz hapishanelerde mahkûmlar gece gündüz tek başlarına bir hücre de vakit geçirmişlerdir. Mahkûmlar birbirleriyle hiç temas etmemişlerdir. İkinci model olan Philadelphia Modelidir. Bu model hapishane sisteminde mahkûmlar gündüzleri hiç konuşmadan birlikte çalışır, gece hücrelerinde dinlenirdi. Latin Amerika ve Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğunda bu model hapishaneler tercih edilmiştir.⁹

⁶Adak, s. 12

⁷Adak, s. 19

⁸Abdurrahman Saygılı, "Mikro – İktidarın Fiziği: Hapishane" *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*" (A.Ü.H.F.D), C. 53, Sa. 2, Ankara 2004, s. 191

⁹Saygılı, s. 192

Osmanlı Devleti de hapishane olgusunu geliştirmek için çeşitli çalışmalar yapmıştır. Özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde yeni hapishaneler yapmak için projeler hazırlanmıştır. Ancak bu dönemde Osmanlı Devleti ite ve dışta birçok sorunla uğraştığı ve ekonomik sıkıntılarla mücadele ettiği için hapishanelerle ilgili çalışmalar sekteye uğramıştır. Planlanan birçok proje bu yüzden hayata geçirilememiştir.

I. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE YARGI TEŞKİLATI

I. 1. Osmanlı Hukuk Anlayışı

Osmanlı Devleti'nin hukuk sistemi İslam Hukukuna dayanmaktaydı. Osmanlı Devleti yargı teşkilâtını meydana getirirken kendinden önceki Türk – İslam devletlerinin yargı sistemlerini göz ardı etmemiş, yargı teşkilâtının temellerini atarken bu siyasi teşekküllerin yargı sisteminden yararlanmışlardır.¹⁰

Osmanlı Devleti kendinden önceki kurulan Türk – İslâm devletlerinde uygulanan İslâm yargı sistemini kendi yargı sisteminin temeline yerleştirirken adalet sistemini çağın gereklerine göre düzenleme ihtiyacı da hissetmiştir. Bunun için Osmanlı padişahları örfî hukuk kurallarına göre de zaman zaman kanunnameler yayınlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nin ilk kurulduğu zamanlarda hukuk sistemi, millî ve örfî temellere dayanmaktaydı. İznik'te kurulan medrese din bilginleri yetiştirmeye başladıktan, İran'dan ve Arap memleketlerinden bilginler getirildikten sonra şer'î hukuk, millî ve örfî hukuk sahasını kapsamıştır. Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi'nden sonra siyasî ve idarî bir iktidar sahibi olan padişah, cismanî iktidarına ruhaniliği katmak suretiyle devlet idaresi hukuk bakımından tam teokratik nitelik kazanmıştır.¹¹

Osmanlı adalet mekanizması içerisinde adaleti, şeriat ve sultanın yasaları doğrultusunda dağıtmak üzere kadılar görevlendirilmiştir.¹² Osmanlı Devleti'nde kadı tayininde ilk dönem İslam devletlerindeki usullere bağlı kalınarak tanınmış kişilerin kadılığa tayin edilmesi usulüne devam edilmiştir.

Osmanlı Devleti yargı ve adalet kurumlarına çok önem vermiştir. Her vilâyet, sancak ve kazada ihtiyaç nispetinde bir veya birkaç kadı bulunurdu. Bir ülke ya da

¹⁰İbrahim Durhan, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilâtındaki Gelişmeler” *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (EÜHFD), C. XII, Sa. 3 – 4, Erzincan 2008, s. 55

¹¹İlhan Akbulut, “Osmanlı Devleti'nde Adalet Düzeni”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi* (AÜEHFD), C.IV, Sa. 1 – 2, Ankara 2000, s. 222

¹²Adak, s. 22

şehir fethedilip, Osmanlı topraklarına dâhil edilince buraya askerî, mülkî devlet adamlarıyla beraber Osmanlı adaletini temsil eden bir kadı tayin edilirdi.¹³

Osmanlı Devleti'nde adaletin dağıtılacağı tek kuruluş mahkemeler olmakla beraber başka adalet müesseseleri de bulunmaktaydı. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1 – Şer'i Mahkemeler
- 2 – Divan
- 3– İnzibat ve İhtisap Müesseseleridir.¹⁴

I. 1. 1. Şer'îye Mahkemeleri

Osmanlı Devleti'nde Şer'îye Mahkemeleri Emevi, Abbasî, Selçuklu ve Memlûk Devletleri'nde görülen adlî yapının son halkasını oluşturmaktadır.¹⁵

Şer'îye Mahkemeleri Tanzimat dönemine kadar Osmanlı Devleti'nin yargı teşkilatının omurgası hükmünde olmuştur. Tanzimatla birlikte yeni mahkemeler açılmasıyla birlikte zaman içinde bu mahkemelerin yükü hafiflemiştir. Hukukî, cezaî ve idari davaların¹⁶ görüşülüp karara bağlandığı yer olan Şer'îye Mahkemeleri tek hâkimli mahkemelerdir.

Şer'î mahkemelerde dava açmanın belli bir prosedürü yoktu. Herhangi bir davası olanlar ya doğrudan mahkemeye giderek buradaki mahkeme kaleminde görevli memurlara sorununu anlatır, bu sorunu zapta geçirir ya da bir dilekçe ile mahkemeye başvurarak dava açılabilirdi.¹⁷

Kadınların mahkemelerde görülen davalarla ilgili verdiği hükümler tutanaklara geçirilmiştir. Bugün biz bu tutanakları kadı sicilleri adı verilen “*Şer'îyye Sicillerinde*” görmekteyiz. Bugüne kadar gelen binlerce şer'îyye sicillerinde bu mahkemelere ait kayıtlardan kadınların hangi davayı nasıl sonuçlandırdığını görmemiz mümkündür.

¹³*Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, C.12, s. 428

¹⁴Akbulut, s. 220

¹⁵Mehmet Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, İstanbul 2004, s. 35

¹⁶Akman, s. 35

¹⁷Akbulut, s. 231

Osmanlı Devleti yargı teşkilatının en tepedeki görevlisi kazaskerler olmuştur. Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesi ve yeni yeni yerleşim birimlerinin Osmanlı hâkimiyetini tanınması ve buralara teşkilatlanma için idarecilerin yanı sıra kadıların da atanması, yargı teşkilatının düzenli işlemesi ve aksaklıklara meydan verilmemesi amacıyla kazaskerlik makamı ihdas edilmiştir. Kazaskerlik kurumu Osmanlı Devleti'nden önceki İslam devletlerinde olmakla birlikte son şeklini Osmanlı döneminde almıştır. Abbasiler dönemindeki “*Kadilkudatlık*” müessesesi Osmanlı kazaskerlik müessesesine benzemekle beraber Osmanlı'daki kazaskerlik makamının yetkileri ve fonksiyonları daha fazladır. Osmanlılarda ordu mensuplarının davalarına bakmakla yükümlü bulunan kazaskerler Divan-ı Hümayun'a intikal eden davalara bakmaktaydılar.¹⁸

Sınırların genişlemesiyle kazaskerlik makamı ikiye ayrılmış Anadolu ve Rumeli olarak isimlendirilmiştir. Rütbe bakımından Rumeli Kazaskeri daha üst seviyededir. Bu nedenle Divan-ı Hümayun'daki görülen davalara Rumeli Kazaskeri bakmakla beraber davaların yoğun olduğu zamanlarda Anadolu Kazaskeri de davalara bakmıştır.

I. 1. 2. Divan

Tarihte kurulmuş olan birçok devlette olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de bütün devlet işlerinde birinci derecede sorumlu bir divan bulunmaktaydı. Teşkilatlanma çalışmalarının ilk örneklerini gördüğümüz Orhan Bey devrinden itibaren varlığı bilinen divanda, devlet meseleleri görüşülüp karara bağlanırdı. Orhan Bey devrinden itibaren başlayıp Fatih devrinin ilk zamanlarına kadar divana padişahlar bizzat başkanlık etmiştir. Orhan Bey'den itibaren Fatih'in ilk devirleri de dâhil olmak üzere divan, her gün padişahın başkanlığında toplanmakta, sabahın ilk saatlerinde başlayan müzakereler çoğu zaman öğle saatlerine kadar sürmekteydi.

Bir üst mahkeme gibi çalışan Divan-ı Hümayun'da, Şer'i mahkemelerde görülen ve kadılar tarafından karara bağlanan davalar, herhangi bir itiraz olursa

¹⁸Mustafa Şentop, *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik*, İstanbul 2005, s. 20

tekrar görüşülebilirdi. Divan-ı Hümayun'da yargılamaları Rumeli Kazaskeri yapmıştır.¹⁹

İslam hukukunda kadının vermiş olduğu bir hüküm başka bir kadı tarafından bozulamaz. Ancak kadının verdiği hüküm şer'i şerife aykırı olarak verilmişse başka bir kadı tarafından tekrar incelenebilirdi.²⁰

Divan-ı Hümayun'a şahsen veya dilekçe ile başvurulabilirdi. Divan-ı Hümayun kayıtsız şartsız herkese açıktı. Halkın Divan-ı Hümayun'a daha çok, yanlış karar veren kadılar için başvurduğu bilinmekle beraber halka kötü davranan yöneticiler de şikâyet edilmiştir.²¹

İstanbul'da oturanlar Divan-ı Hümayun'a başvurma konusunda taşrada oturanlara göre daha şanslılardı. Şöyle ki; İstanbul'da oturan bir kimse Divan-ı Hümayun'a başvurmak isterse cuma selamlığına çıkan padişaha dilekçelerini verme şansına sahiptiler. Padişah cuma namazına giderken bir şikâyeti olan ve bunu padişaha iletmek isteyenler bir parça hasır yakarlar ve başları üstüne kaldırırlardı. Görevliler de gelip dilekçeleri toplardı. “*Hasır yakma*”²² olarak tabir edilen bu dilekçe verme usulü sayesinde sorunu olanlar Divan-ı Hümayun'a başvurabilirlerdi.

Taşrada ikamet edenler ise henüz belirlenemeyen değişik şekillerde divana şikâyetlerini iletirlerdi. Bu şikâyetlerle ilgili tutulan defterler ve verilen kararlar ise ahkâm defterleridir.

Divan-ı Hümayun'daki şer'i davalara ise Osmanlı yargı teşkilatının en başındaki görevli olan “*kazasker*” bakmaktaydı. Şer'i hukukla ilgili Divan-ı Hümayun'a intikal eden herhangi bir davaya Rumeli Kazasker'i bakar ve yapılan yargılama neticesinde davayı karara bağlardı.

Divan kararları kesindir. Eğer sanık o sırada divan huzurunda hazır bulunuyorsa cezası hemen infaz edilirdi. Sanık yargılama sırasında hazır bulunmuyorsa ilgili mahkemenin kadısına infazın bir an evvel yapılmasına dair emir gönderilirdi.²³

¹⁹İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK., Ankara 1988, s. 231

²⁰Akman, s. 125

²¹Akbulut, s. 230

²²Akman, s. 125

²³Akman, s. 127

I. 1. 3. İnzibat ve İhtisap Müesseseleri

Osmanlı adalet teşkilatının en önemli görevlisi kadılardır. Kadı, bulunduğu şehrin en güvenilir, en saygın kişisidir. Osmanlı kadısının sadece bir yargılama görevi değil, aynı zamanda kanun dışı işleri, kötülükleri önleme anlamında da görevi de bulunmaktaydı. Bunun yanında şehir esnafının denetlenmesi ve ticari hayatın tanzim edilmesi de kadıların görevleri arasındaydı. Küçük şehirlerde kadıya bu görevlerinde yardımcı olan “*subaşılar*” bulunmaktaydı. Büyük kentlerde ise kadıya bu işler için yardımcı olan “*muhtesipler*” vardı.²⁴

Muhtesipler Osmanlı Devleti’nde “*İhtisap Ağası*” olarak anılmışlardır. İhtisap Ağası Osmanlı Devleti’nde beledî işlere bakmakla yükümlü olan görevlilerdir. Bilcümle çarşı, pazar esnafının denetlenmesi, kurallara riayet etmeyenlere ceza verilmesi kadı adına muhtesiplerin görevidir. Bu görevler muhtesiplere çeşitli dönemlerde yayınlanan kanunnamelerde de verilmiştir.²⁵

I. 2. Osmanlı Devleti’nde Yargı Reformu

Tanzimat dönemine kadar Osmanlı Devleti geleneksel Türk – İslam adalet düzenini devam ettirmiştir. Bununla birlikte kendi örf düzenine göre de hukuk teşkilatına eklemeler yapmayı gerekli görmüştür.

Tanzimat’a kadar Osmanlı Devleti’nde davaların görüşülüp karara bağlandığı yer esas olarak “*şer’iye mahkemeleridir*”. Bunun dışında özel görevli ve yetkili yargı kurumları, cemaat mahkemeleri, konsolosluk mahkemeleri bulunmaktaydı.²⁶

XIX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti askerî, ekonomik alanlarda bir dizi reform ve yenileşme hareketlerine girişirken, yargı teşkilatını da bu değişim ve yenileşme hareketleri dışında tutmamıştır.

Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Fermanı’nın ilan edilmesiyle hızlanan bu reform hareketlerini doğuran sebepler şunlardır:

²⁴Akbulut, s. 234

²⁵Akman, s. 151 – 152

²⁶İbrahim Durhan, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler”, *E.Ü.H.F.D.*, C.XII, Sa. 3–4, 2008, s. 57

- 1 – Batılı Devletlerin Baskısı
- 2 – Geleneksel Yargı Teşkilatının Yetersiz Kalması
- 3 – Ticari Hayattaki Gelişmeler²⁷

Tanzimat döneminde yapılan ıslahatlarda en etkili unsur batılı devletlerin baskısıdır. Aslında Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinde en etkili neden “*Mısır ve Boğazlar Sorunu'nun*” çözümünde Avrupalı devletlerin desteğini almaktı. Bunun yanında Avrupalı devletlerin içişlerimize karışmasına engel olmak, Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçilik akımının etkisini en aza indirerek devletin dağılmasını engellemek düşüncesi doğrultusunda yapılan girişimler de etkili olmuştur.

1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın en önemli özelliği padişahın yetkilerinin sınırlandırılması ve her kuvvetin üstünde “*kanun gücü*” ilkesinin yerleşmesidir. Tanzimat Fermanı padişahın mutlak otoritesini sınırlandırmış, padişaha kanun gücünün üstünlüğünü kabul ettirmiştir. Bu ferman, Osmanlı tarihinde anayasacılığın, hukukun ve demokrasiye geçişin ilk aşamasıdır.

Şeriat ve kanunu birleştiren bir sistemin düzenli gidişinde iyi işleyen böyle bir adalet sistemi, o sistemde hem siyasal hem dinsel bozulma başlayınca zulüm, adaletsizlik, rüşvet, yetkiyi kötüye kullanma gibi korkunç sonuçlara yol açar. Tanzimat döneminde en büyük sorun bu duruma çözüm bulmaktır.²⁸

Mevzuat konusunda da yükselme döneminde arka arkaya hazırlanan ve her padişah döneminde yenilenen kanunname geleneği XVII. yüzyıl başlarından itibaren hemen hemen sona ermiş, örfi hukuk alanında eskiyen kanunlar ihtiyaca cevap vermez olmuştur.²⁹

Tanzimat, bir değişim hareketidir. Şer'i mahkemeler bu yeni dönemin ihtiyaçlarını karşılayamadı. Yani herkesin eşit bir şekilde yargılanmasına şer'i mahkemelerin işleyiş tarzı imkân vermiyordu. Bunun için Tanzimat'ın hemen öncesinde “*Meclis-i Vâlâ – yı Ahkâm-ı Adliye 'ye*” yönetsel yargıya ilişkin görev ve

²⁷Mustafa Şentop, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku (Kanunlar – Tadiller- Layihalar – Uygulama)*, İstanbul 2004, s. 23

²⁸Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yayına Hazırlayan Ahmet Kayaş, İstanbul 2008, s. 221

²⁹Şentop, s. 26

yetkiler de verilmek suretiyle şer’i mahkemelerin görev ve yetkilerinin daraltılması yoluna gidilmiştir.³⁰

Tanzimat Fermanı ortaya koyduğu ilkelerle hukuk devletine giden yolu açmış bulunuyordu. Bunu 1856’da ilan edilen Islahat Fermanı takip etmiştir. Bu ıslahat hareketlerinin yapılabilmesi için yargı teşkilatında da ıslahat gerekli görülmüştü; çünkü çok etnikli ve çok dinli bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti’nde esas itibariyle dinsel hukuk uygulandığı için İslam Dini’ne mensup olmayanların özel hukuk alanında bu hukuka tabi olmaları ve dinsel hukuka göre işleyen şer’iye mahkemelerinde yargılanmaları beklenemezdi.³¹

XIX. yüzyıl başlarından itibaren Avrupa’da sanayi inkılâbıyla artan üretim için yeni pazar arama çalışmaları başlamış, Osmanlı ülkesinin geniş toprakları ve nüfusu çekici bir pazar olarak düşünülmüştür. Tüm bu gelişmeler neticesinde birçok Avrupalı tüccar Osmanlı ülkesinde ticari hayatın gelişmesine sebep olmuştur. Zaman geçtikçe Osmanlı halkı ile yabancı tüccarlar ve temsilcileri arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmış, hukuki problemler artmıştır. 1838’de İngiltere ile imzalanan “*Balta Limanı Antlaşması*” ticari bir antlaşmadır. Yabancı tüccarlar ile Osmanlı teb’ası arasındaki ticari alandaki ihtilaflar, Osmanlı ülkesinde ticari örf ve adetlerin uygulanması nedeniyle çoğu zaman çözüme kavuşturulamamakta, bu da hem Osmanlı hâkimlerini zor duruma düşürmekte hem de Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti’ne bu konuda düzenleme yapılması konusunda baskı yapmasına neden oluyordu. Osmanlı Devleti de bütün bu gelişmelerin neticesinde yabancı tüccarlar ve Osmanlı teb’ası arasındaki ihtilafları çözmek amacıyla 1860 yılında “*Ticaret Mahkemelerini*” kurmuştur.³²

Ticaret alanında ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözmek ve XIX. yüzyılda yapılan yeniliklere ve siyasal duruma cevap vermek amacıyla kurulan ticari mahkemelerde, Avrupa usulüne göre yargılama yapılmış ve Hıristiyanlar tanık olarak bulunabilmiştir. Ticaret Mahkemeleri; ticaret nazırının başkanlığında yedisi Osmanlı halkından, yedisi yabancı devlet halkından olan ondört üyeden oluşturulmuştur.

³⁰Durhan, Tanzimat Döneminde, s. 62

³¹Durhan, Tanzimat Döneminde, s. 63

³²Şentop, s. 26

Yargılama alanında yeni düzenlemelerin yapılmaya başlanması II. Mahmud dönemine denk gelmektedir. II. Mahmud döneminde ıslahat hareketlerinin gerektirdiği yeni nizamnameleri hazırlamak, memurların muhakemesiyle meşgul olmak, gerek görülen devlet işlerinde oy vermek amacıyla 1837’de “*Meclis – i Vâlâ – yı Ahkâm-ı Adliye*” adında bir meclis kurulmuştur.³³

Tanzimat döneminde bu meclis; yeni yasaları hazırlamak, Tanzimat’ın uygulanmasına nezaret etmek gibi görev ve yetkilerinin yansıra bazı yargısal görev ve yetkiler ile de donatılmıştı. Meclis –i Vâlâ, memurları yargılayacak ve devletle kişiler arasındaki uyuşmazlıklara bakacaktı.³⁴

Temel görevi Tanzimat’ın getirdiği sistemi korumak ve yaşatmak olan Meclis – i Vâlâ; bazen idari davalara bakmış, bazen de ceza yargılamasında bulunmuştur. Şer’iye Mahkemelerinin görev ve yetkisi dâhilinde bulunan hırsızlık, adam öldürme, eşkıyalık gibi suçları işleyenlerin yargılanmaları, gerek görüldükçe bu mecliste de yapılmaktaydı. Gerek yeni yasaların hazırlanması, gerekse Tanzimat’ın uygulanması gibi görevlerinin yanında yargılama işlemleri bu meclisin iş yükünü artırmıştır. Bunun için meclisin asli görevlerini yapabilmesi amacıyla yukarıda bahsedilen yargılama işlemleri tekrar şer’iye mahkemelerine devredilmiştir. Bundan sonra da Meclis – i Vâlâ temyiz mahkemesi gibi çalışmaya başlamıştır.³⁵

Tanzimat ile başlayan hukuk alanındaki yenileşme ve değişme hareketleri Tanzimat’tan sonra devam ettirilmiştir.

II. Abdülhamid döneminde her alanda devam ettirilen yenileşme hareketleri, yargı alanında da kendini göstermiştir. 1879’da ikisi adliye ve mahkemelerin örgütlenmesi, ikisi de hukuk usulüyle ilgili dört kanun çıkarılmıştır. Müslüman ve gayrimüslimlerin arasındaki davalara bakmak için kurulan ve karma mahkemeler olan “*Nizamiye Mahkemeleri*” de düzenlenmiştir. Ayrıca 1879 yılı içerisinde sorgu hâkimleri, savcılar ve adli çalışanların yetkileri ile şahitler, deliller, suç aletleri, celb ve tevkif işlemleri gibi konularda düzenlemeler gerektiren “*Ceza Muhakemeleri Usûlü Kanunu*” oluşturulmuştur.³⁶ Bu dönemde yapılan yeniliklerin amacı Osmanlı yargı sistemi hakkında batılı devletlerden gelen, özellikle İngiltere’nin eleştirilerine

³³Durhan, Tanzimat Döneminde, s. 64

³⁴Durhan, s. 70

³⁵Durhan, s. 71

³⁶Adak, s. 24

cevap vermek ve kapitülasyonlarla tanınmış olan yabancı adli imtiyazların kaldırılmasına ortam hazırlamaktır.

II. Abdülhamid döneminde yapılan yargı alanındaki bu yenilikler 1876'da ilan edilen Türk tarihinin ve Osmanlı tarihinin ilk anayasası olan "*Kanun-ı Esasî*" de güvence altına alınmıştır. Kanun – 1 Esasi'ye göre yürütme görevi başta padişah olmak üzere bakanlar kuruluna, yasama görevi, ayân ve mebusân meclisine verilmiştir. Yargı alanında ise mahkemelerin bağımsızlığı hükme bağlanmış ve ilk defa olarak Osmanlı adlî teşkilatı içerisinde savcılık kurumu oluşturulmuştur.

II. Abdülhamid döneminde yapılan adlî ıslahatların birçoğunda Sadrazam Said Paşa'nın etkisi bulunmaktadır.³⁷ Merkezde ve vilayetlerde adliye müfettişliklerinin oluşturulması, hapishanelere dair yeni nizamlar yapılması bunlardan birkaçıdır.

II. Abdülhamid döneminde adaleti dağıtan beş çeşit mahkeme vardır: Nizamiye Mahkemeleri, Şer'îye Mahkemeleri, Cemaat Mahkemeleri, Karma Ticaret Mahkemeleri ve Konsolosluk Mahkemeleri³⁸

I. 3. Osmanlı Ceza Hukuku

İslamiyet, iman, ibadet muamelat ve ahlâk alanlarındaki prensiplerin uygulanmasını sağlamak, bunlarla ilgili emir ve yasakların ihlâlîni önlemek ferdi ve toplumsal hayatı bütün yönleriyle ıslah etmek maksadıyla gerek dünya gerekse ahiret hayatına yönelik olarak bir takım özendirici veya caydırıcı tedbirler almıştır. Bu tedbir ve müeyyidelerin tamamı ceza kavramının kapsamı içindedir.

IX. yüzyılda İslam ulehasının ictehad kapısının kapandığını ilan etmesi, Müslüman bir hükümdarın sadece şeriatın koruyucusu olmasını öngörmüştür.³⁹ Osmanlı hukukunun büyük bir bölümünü oluşturan kanunnameler, günümüze kadar ulaşmış önemli kanun metinleri arasında yer almaktadır. Osmanlı Devleti, padişahların zaman zaman yayınladığı bu kanunnamelere ihtiyaç duymuş ve bu kanunları şer'î kurallarla birlikte kullanmıştır. Osmanlı padişahlarının daha düzenli

³⁷Adak, s. 25

³⁸Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, TTK. Ankara 1988, s. 342

³⁹Adak, s. 26

bir yargı mekanizması oluşturmak amacıyla çıkarmış oldukları kanunnameler, kadılar da dâhil olmak üzere bütün hâkimleri bağlayıcı bir niteliğe sahipti.⁴⁰

İslam hukukunda suç ve cezalar, had, kısas ve ta'zir olmak üzere üçe ayrılmıştır. Kur'an – ı Kerim'de belirlenen had cezaları dördtür.⁴¹ Had suçları Allah haklarına yönelik olarak işlenen suçlardır. Daha geniş çerçevede bakılacak olursa had suçları yedidir: Hırsızlık, zina, zina iftirası (kazf), yol kesme (hırab), şarap içme sarhoşluk, irtidat ve isyan.⁴² Kısas suçları ise adam öldürme (katl) ve müessir fiil (cerh) suçlarıdır.⁴³ Ta'zir suçları, şariin (kanun koyucu) hakkında Kur'an ayeti ile ya da peygamberin hadisi ile muayyen bir ceza tayin etmediği, ancak, yeryüzünde doğrudan fesat çıkardığı ya da fesada yol açtığı için şarii tarafından hakkında yasaklama olan suçlardır.⁴⁴

İslam Ceza Hukuku'nun klasik yapısı Kur'an, sünnet ve İslam hukukçularının ictheadları şeklinde hiyerarşik üç merhale de oluşmuştur. Kur'an ve sünnetin belirlediği cezalar netice itibarıyla İslam'ın korunmasını esas aldığı beş temel değer; akıl, din, can, ırz ve malın korunmasını insanların genel ve özel yararını bir denge içinde gözetmeyi hedef alır. Bu cezalar, İslam'ın kötülüğü önleyip, iyiliği hâkim kılma ilke ve gayretinin bir parçasıdır.⁴⁵

Cezalandırmanın amacı, genelde suçun yayılmasına engel olmak, toplumsal vicdanı ve yapıyı korumak, özelde ise suçu önlemek, suçluyu terbiye ve ıslah etmektir.⁴⁶

Osmanlı hukukuna modern hukuk kavram ve ilkelerinin Tanzimat'tan önce, II. Mahmud döneminde girmeye başlamıştır. Tanzimat Fermanı'nda kişi dokunulmazlığı ve güvenliği üzerinde durulmuştur. Tanzimatla birlikte padişahın örfi ceza verme yetkisi mahkemelere devredilmiştir.⁴⁷

⁴⁰İsmail Acar, "Osmanlı Kanunnameleri ve İslam Ceza Hukuku", *Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi Dergisi* (D.E.Ü.İ.F.D), Sa. XIII – XIV, İzmir 2001, s. 54

⁴¹Şentop, s. 13

⁴²Akman, s. 24

⁴³Şentop, s. 14

⁴⁴Muhammed Ebu Zehra, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*, İstanbul 1994, cilt I, s. 52 Çev: İbrahim Tüfekçi

⁴⁵Akbulut İlhan, "İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar," *A.Ü.H.F.D*, C. 52, Sa. 1, 2003, s. 169

⁴⁶Akbulut, s. 170

⁴⁷Adak, s. 27

Tanzimat sonrası çıkarılan ilk ceza kanunu 3 Mayıs 1840 (1258) tarihlidir. Bu ceza kanununun bir mukaddimesi, 13 faslı ve hatimesi vardır.⁴⁸ Bu kanunname Tanzimat Fermanı'nda beyan edildiği gibi herkese kanun önünde eşitlik öngörmüştür. Bununla birlikte had ve kısas cezalarıyla birlikte ta'zir cezası düzenlenmiştir. 1840 tarihli bu ceza kanunuyla gerekli soruşturma ve tahkikat yapılmadan, yargılanmadan ve mahkûm olmadan kimsenin öldürülemeyeceği belirtilmiştir.

1840 tarihinde çıkarılan bu ilk ceza kanunnamesinin ikinci bölümünde devlet ve hukuk düzeni aleyhine insanların kışkırtılması, kışkırtmanın fiili olarak yapılması ve bazı isyan hareketlerinin cezası idam olarak öngörülmüştür. Ancak bazı durumlarda padişah, idam cezasını uygun gördüğü takdirde cezayı müebbet kürek cezasına çevirebileceği hükme bağlanmıştır.⁴⁹

3 Mayıs 1840 tarihli ceza kanununun, pek çok suçu düzenlemediği zamanla ortaya çıkmıştır. Kalpazanlık, sahtekârlık, kundakçılık, yalan yere yemin etmek, iflas, dolandırıcılık, emniyeti suiistimal gibi suçlar cezasız kalmıştır.⁵⁰

1851 yılında çıkarılan “*Kanun – ı Cedid*” olarak adlandırılan ceza kanunnamesi üç fasıl ve kırk üç maddeden oluşmaktadır. Bu ceza kanunnamesinde en dikkat çekici husus, kamu davası anlayışının Osmanlı hukukuna bu ceza kanunnamesiyle girmesidir. Yani mağdur olan taraf, suçluyu affetse de devlet suçluyu mahkemede yargılayarak cezalandırabilirdi.⁵¹

Önceki, 1256 (1840) tarihli kanunda yer almayan “*pranga*” cezası bu kanunda getirilmiştir. Bu kanunda cezaların ne suretle infaz edileceği kesin değerlendirmeler yapmak mümkün değildir. Ancak kanun incelendiğinde pranga cezasının kürek cezasından ayrı ve daha hafif bir ceza olduğu ortaya çıkmaktadır.⁵²

Yukarıda bahsedilen 1840, 1851 tarihli ceza kanunnamelerinin akabinde 21 Zilhicce 1274 (1858) tarihinde Fransız Ceza Kanunu temel alınarak; Ahmed Cevdet Paşa, Muhammed Rüşdü, Ahmed Celal, Şevket Mustafa Hıfzı, Mahmud Paşa,

⁴⁸Şentop, a.g.e, s. 29

⁴⁹Şentop, a.g.e, s. 29

⁵⁰Şentop, a.g.e, s. 31

⁵¹Adak, a.g.t, s. 28

⁵²Şentop, a.g.e, s. s34

İbrahim Edhem'in bulunduğu bir komisyon tarafından hazırlanan “ *Ceza Kanunname – i Hümayun*” 1926 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.⁵³

1858 Ceza Kanunname – i Hümayun'u, bir mukaddime ile üç babdan ve 264 maddeden oluşmuştur. II. Meşrutiyet'e kadar 19 İrade – i Seniyye ile 15 maddesi değiştirilmiş, 26 maddesine ilaveler yapılmıştır. II. Meşrutiyet'ten sonra 1926 yılına kadar toplam 101 maddesi değişmiştir.⁵⁴

I. 4. Osmanlı Ceza Hukukunda Suçlar ve Cezalar

I. 4. 1. Şahsın Haklarına Karşı İşlenen Suçlar ve Cezaları

Osmanlı hukukunda kişilere karşı işlenen suçlar: insan öldürme(kasten öldürme, yaralama sonucu öldürme, hataen katl), kasten yaralama, taksirle yaralama, kastın aşılması suretiyle yaralama, çocuk düşürme ve düşürtme (ıskat-ı cenin) gibi suçlardır. Osmanlı ceza hukukunda bu suçların cezası “*kıyas ve diyet*.”

Cinayette ödeşme olarak tanımlanabilecek olan kıyas, gerek öldürme ve yaralama gerek herhangi bir uzvun yok edilmesi şeklinde işlenen suçların faillerinde, olanak elverdiği takdirde, işledikleri suçun aynı ile cezalandırılmasıdır.⁵⁵ Ancak kıyas cezasının uygulanması da din âlimlerince çeşitli hükümlere bağlanmıştır. Mesela fail zimmî, mağdur Müslüman ve müsteman ise Hanefilere göre kıyas cezası verilir, diğer mezhep imamlarına göre verilmez.⁵⁶ Malikilere göre mürtedi öldürene ta'zir cezası verilir, ayrıca diyeti ödettirilir.

Kıyas, mağdur veya velisi için bir hak olmakla birlikte kıyas ve diyetten ya da her ikisinden vazgeçmek mümkündür. Af halinde yetkili otorite suçluyu ta'ziren ceza verebilir. Kıyasla birlikte intikam yasaktır. Failden başkası öldürülemez.⁵⁷

Ölüm veya yaralama ile sonuçlanan bir suç işlendiğinde kıyas istenmediği veya kıyasın mümkün olmadığı durumlarda, bunun yerine uygulanan para “*diyet*” denilmekteydi.⁵⁸

⁵³Akgündüz Ahmet, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuk Külliyesi*, Diyarbakır 1986, s. 805

⁵⁴Şentop, s. 37

⁵⁵Akbulut, s. 171

⁵⁶Mustafa Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, İstanbul 2004, s. 29

⁵⁷Akbulut, s. 171

I. 4. 2. Allah'ın Haklarına Karşı İşlenen Suçlar ve Cezaları

İslam hukukunda bazı suçlar için Kur'an-ı Kerim'de belirtilmiş değişmez cezalara “*hadd*” denir. Kur'an-ı Kerim'de cezası tayin edilerek belirlenen had suçları: hırsızlık, zina, şarap içmek (hamr), kazif (birbirine zina isnat etmek), yol kesme (kat'ül tarik), irtidat (İslam Dini'ni terk etme)⁵⁹

İslam Dini aile kurumunun korunmasına büyük önem vermiş, bu nedenle zinayı büyük günahlardan saymıştır. Toplumsal yapının korunması ve gelecek nesillerin varlığını devam ettirebilmesi için zinanın önlenmesi amacıyla bu suça ağır cezalar getirilmiştir. İslam ceza hukukunda bu suçun cezası, kadın ve erkeğe 100 sopa vurulmasıdır. Osmanlı Devleti'nde genel olarak bu suça ta'zir cezası verilirdi. Bunun yanında kürek cezası verildiği de görülmüştür.⁶⁰

Hırsızlık suçunun Osmanlı Devleti'nde cezasının farklı şekillerde verildiği hatta şer'i hukukta yer alan “*el kesme*” cezasının hiç uygulanmadığından bahsedilir. “*Sirkat*” olarak da tabir edilen hırsızlık suçuna padişah kanunnamelerinde, fıkıh kitaplarında belirlenen esaslara göre cezalar verileceği belirtilmekle beraber, failerin elinin kesilerek zindana hapsedildiğine de rastlanılmıştır. Bunun yanında Kanuni Kanunnamesi'nde birkaç kez hırsızlık yapan kimselerin asılması yolunda maddeler de bulunmaktadır. Ayrıca para cezası verildiği de Osmanlı kanunnamelerinden anlaşılmaktadır.⁶¹

Osmanlı Devleti, devlete isyan suçunu (Bağy) hadd suçu kapsamına almış ve bu suçun cezası idam olarak uygulanmıştır. Doğrudan devlet düzenini sarsmayı hedef alan bu suçu, Osmanlı yöneticileri de hoş karşılamamış, çoğu zaman mahkemeden çıkan idam cezasının infazı için onay vermişlerdir. Bunun yanında bazı durumlarda bağy suçundan dolayı idama mahkûm olanların cezası padişahın isteği üzerine müebbet kürek cezasına çevrilebilirdi.

⁵⁸ Akbulut, s. 171

⁵⁹ Avcı, s. 112

⁶⁰ Avcı, s. 175

⁶¹ Avcı, s. 265

Osmanlı Devleti'nde devlete karşı isyan edenlerin liderleri Divan-ı Hümayun'da yargılanır ve divanın vereceği karar doğrultusunda cezalar infaz edilirdi.

I. 4. 3. Ta'zir Suçları ve Cezaları

Ta'zir; İslam hukukunda, hakkında belirli bir şer'i ceza olmayan suçlardan dolayı ulûlemlr (padişah) veya vekili tarafından tatbik edilen cezalar, diye tabir edilmiştir. Ta'zir, dövmekle, hapisle, hatta katl ile olabileceği gibi azarlama ile de olabilir. Ancak hangi suç için hangi cezanın uygulanacağı çoğu kez hâkimin takdirine bırakılmakla birlikte bazı Osmanlı padişahlarının yayınlamış olduğu ceza kanunnamelerinde bazı suçlara verilecek cezalar da belirtilmiştir.⁶²

⁶²Avcı, s. 266

II. BÖLÜM

ERZİNCAN HAPİSHANESİ

II. 1. Osmanlı Devleti'nde Hapishane Anlayışı

İslam hukukunda ta'zir cezalarından sayılan hapis, Osmanlı Devleti'nde 1858 yılında yürürlüğe girmesine kadar ceza kanunnamelerinde de görülmüştür.

Hapis ilk zamanlarda ağır suçlarda ya süresiz hüküm olarak uygulanmış, ya da süresi tamamen padişahın takdirine bırakılmıştır.⁶³

898 (1493) Aydın ili Siyasetnamesi'nde “Kız çeken kimesneleri zindana koyalar, andan aşağılık ceza edeler” denilmektedir.⁶⁴ Zorla kız kaçıranlar için zindan cezası uygulanması yolunda kanunlara maddeler eklenmiştir.

XVIII.yüzyılın sonlarına kadar hapis cezası, gerek İslam hukukunda gerek örfi hukukta gerekse batı hukukunda görülen bir uygulamadır. Genel olarak hapis, bir ceza olarak değil, suçlunun hüküm giyip cezasının belirlendiği zamana kadar tutulma işlemidir. Osmanlı'da hapis fiilinin mekânı olan “mahbes” herhangi bir yer olabilirdi. Mahbes olarak kullanılan mekânlar genellikle tersane, kale veya zindanlardır.⁶⁵ Yedikule, Baba Cafer ve Tersane zindanları, İstanbul'da yaygın olarak kullanılan zindanlardır.

Esnaftan, serseri gruplarından katil, hırsız, borç ve zina mahkûmları Galata zindanına atılırken; siyasi ve askeri suçlular Babıâli'deki Tomruk'a, Yedikule'ye, Rumelihisarı'na ve Tersane'ye gönderilirlerdi. Bu zindanların denetimleri genellikle subaşılardan görevleri arasındaydı.⁶⁶ Buralardaki mahkûmların ihtiyaçları yardımsever halk tarafından karşılanmaktaydı. Yedikule zindanlarında yabancı siyasi suçlular ile savaşılan ülkelerin İstanbul'daki elçileri ve siyasi suç işleyen Osmanlı devlet adamları tutulurdu. Yabancı tutuklular “Kitabeler Kulesindeki” evlerde yaşarlardı ve bu hisar içerisinde serbestçe dolaşırlardı.⁶⁷

⁶³Mustafa Avcı, “Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özellik Gösteren Hapis Türleri: Kalebentlik, Kürek ve Prangabentlik”, *Yeni Türkiye*, Sayı:45, Mayıs- Haziran 2008, s. 130

⁶⁴Akman, s. 150

⁶⁵Ömer Şen, *Osmanlı'da Mahkûm Olmak Avrupalılaşıma Sürecinde Hapishaneler*, İstanbul 2007, s.6

⁶⁶Timur Demirbaş, “ Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi,” *Hapishane Kitabı*, İstanbul 2010, s. 29

⁶⁷Şen, s. 6

Zindan olarak şehir surlarının bir kulesi veya korunaklı herhangi bir yapının mahzeni kullanılmaktaydı. Zindanların işleyişini, burada tutulan tutukluların yaşam koşullarını ve uyacakları kuralları belirleyen bir nizamname de yoktu. Dolayısıyla kapalı ve sağlam binalar zindana dönüştürülebilirdi.⁶⁸ 1831’de Sultanahmet’te İbrahim Paşa Sarayı’nın bir bölümünde açılan “*Hapishane – i Umumi*” hapishanenin Osmanlı Devleti’ndeki ilk örneklerinden biridir. İstanbul zindanları 1831’de kaldırılmış, ancak İstanbul dışındaki kalelerin zindan olarak kullanılmasına devam edilmiştir.⁶⁹

Klasik dönemde Osmanlı zindanlarının durumunu yabancı gezginlerin hatıralarından öğrenmek mümkündür. Bu insanların yazmış oldukları anılar bize o dönem Osmanlı Devleti’ndeki zindanların işleyiş tarzı, fiziki durumları hakkında geniş bilgi vermektedir. Ömer Şen’in “*Osmanlı’da Mahkûm Olmak*” adlı eserinde 1591’de İstanbul’a gelen ve casuslukla suçlanan Bohemyalı Baron Wratislav Tersane ve Boğaz zindanında tutukluluk süresince görmüş olduklarını şöyle anlatmıştır:

“Bizi yüzlerce muhtelif geminin ve kemerli yerlerde barındırılan kadirgaların ve diğer askeri malzemelerin bulunduğu tersaneye götürdüler. Hâkimler, Ferhat Paşa’nın bize yapılacak muameleyi bildiren mektuplarını Gordion Paşa’ya verdiler. Sonra cellâtlar boynumuza takılmış zincirleri çıkardılar ve bizi yere yatırdılar. Dayak atacaklarını zannettikse de Allah’a şükür böyle bir şey yapılmadı. Çingene demirciler gelip yere yatanların ayaklarına demir halkalar taktılar ve halkadan geçirdikleri zincirle bizi ikişer ikişer birbirimize bağladılar. Zincire vurulan çiftler derhal zindana atıldılar. Ben yurttaşım olan papaz ile beraber bağlandım.

Hapishane üç ayrı binadan ibarettir. Asıl binada çeşitli milletlere mensup mahpuslar vardı ki, bunlardan zanaat erbabı olanlar, kadirga inşaatında ve diğer işlerde çalışırlardı. Mesela, dülgerler, kilitçiler ve bakırcılar her gün şu veya bu atölyeye götürülürlerdi. Bunlar en iyi vaziyette olan mahpuslardı. Çünkü bazı şeyler elde ederek gizlice satmak ve yiyecek satın almak imkânı bulurlardı. İyi çalışmalarına ödül olarak cuma günleri

⁶⁸Şen, s. 7

⁶⁹Adak, s. 33

çorba verilirdi. Bu adamlar daha çabuk serbest bırakılmak ümidini beslerdi. Mahpuslar arasında; papaz, yazıcı, âlim ve asilzade olanlar zanaat bilmedikleri ve ellerinden hiçbir şey gelmediği için büyük bir sefalet içindeydiler... İşte ikinci hapis binası işe yaramayan bu gibi mahpuslara tahsis edilmiştir. Orada bulunduğum zaman, farklı milletlere mensup 700 mahpus bulunuyordu. Bunlar baharın ilk günlerinde kürekçi olarak kadirgalara alınırdı. Seyahatten döndükten sonra da taş yontmak, toprak işleri yapmak ve inşaat malzemesi taşımak gibi işlerde çalıştırılırlardı. Bunlara yiyecek olarak yalnız iki parça ekmek ve su veriliyordu... Üçüncü bina ise, bir hastanedir. Burada hasta mahpuslar yatarlar ve artık işe yaramayan ihtiyarlar otururlar. Bu bina “Paul Hapishanesi” adıyla anılır. Mahpuslar burada kaldıkları müddetçe rahat ederlerse de sonra yüzüstü bırakılmış işleri yapmaya mecbur tutulurlardı. Hapiste ölenler cesetleri defnedilmek üzere diğer mahpuslara teslim edilir veya denize atılırdı... Ben buraya girdiğim vakit, hapiste az mahpus vardı. Çünkü diğerleri savaş gemilerinde kürekçi olarak götürülmüşlerdi. Fakat çok geçmeden geri döndüler ve tekrar hapse getirildiler... Mahkûmlar, içimizde bir papaz bulunduğu öğrenince ona büyük hürmet gösterdiler ve ondan yortu günlerinde sabahları işe gitmeden önce ayin icra etmesinin rica ettiler. Buna karşılık papaza bir hediye vermeyi de teklif ettiler. Ricaları kabul edildi. Birkaç sene önce umumi hapishanede, demir parmaklıklarla çevrilmiş küçük bir mabet varmış. Ve bir papaz orada muntazam surette ayin icra edermiş. Orada, Mess ayinine mahsus görmüş bir kupa ve diğer bazı ayin eşyası da mevcutmuş. Büyük yortu günlerinde, zincire geçici olarak çıkarılan papazımız, Mess ayinini icra ederdi. Ben de zincir ayağında olduğu halde kasideler okur ve haç’ı mahkûmlara öptürürdüm. Onlar, mali kudretleri ölçüsünde yardım yapıyorlardı ve biz de böylelikle kendimiz için biraz yiyecek tedarik edebiliyorduk. Ayin bittikten sonra çingeneler, papazı tekrar zincirle bana bağlıyorlardı.”⁷⁰

⁷⁰Şen, s. 9 – 10

Evliya Çelebi de Kanuni döneminde Galata ve Tersane zindanlarında yaklaşık otuz bir bin kadar muhtelif cinsten esir bulunduğunu bildirmiştir. Ayrıca Tersane zindanının sağlamlığı hakkında “ *Tersane zindanı öyle sağlam yapılmıştır ki, hiçbir şekilde oradan kaçmak mümkün değildir. Oraya giren kuş bile uçmaya imkân bulamaz. Zemin katın tabanına kat kat mermer döşendiği için lağım açmak mümkün değildir*” bilgisini aktarmıştır.⁷¹

Portekiz, İspanya, Fransa, Cenova, Malta, Sicilya, Napoli ve Venedik Banyolları’na (Deniz Zindanları) kıyas edildiğinde Osmanlı Devleti’ndeki Tersane Zindanı ve diğer zindanlar, Avrupa’daki zindanlara göre Osmanlı Devleti başkentine gelen yabancılar tarafından cennet olarak tabir edilmiştir.

1840’da Tersane Zindanına götürülen İngiliz iktisatçı, *Nassau William Senior*, buradaki durumu şöyle özetlemiştir:

*“İçeri girdik. Mahkûmlar güneşin altında sere serpe yatıyor. İngiltere’de bu mümkün değil. Aslına bakarsanız burada zindanlar daha insani yerler.”*⁷²

Sultan II. Mahmud döneminde İstanbul’da bir süre “*Müşavir Paşa*” lakabıyla görev yapmış bulunan İngiliz amirali “*Sir Slade*” seyahatnamesinde Tersane Zindanında tanık olduklarını şöyle anlatır:

“ Türk tersanesinin ünlü forsa zindanına giderken göreceğim şeylerden tüylerim ürpermesin diye sinirlerime hâkim olmaya çalışıyordum. Liman reisi beyle görüşmemizden sonra birlikte gittiğimiz bu yerde iğrenç görüntüler yerine, suskun, düzenli, temiz bir hapisane görünce şaşırdım, hayal kırıklığına uğradım. İnanınız ki Fransa’nın Toulon Tersanesi’ndeki kürek mahkûmları İstanbul zindanlarındaki mahkûm ve esirlerden yüz kat kötü durumdadırlar. Bu iki zindan halkının birbirine benzeyen tek tarafı yiyecekleridir. Her iki takımın yemeği de karışık bir çorbadır. Tolun’dakilerin mutlaka tahta üzerinde yatmaları tüzük gereğidir, bunlar küme küme birbirlerine zincirlenir. Hâlbuki İstanbul’dakiler ikişer ikişer zincire vurulurlar ve ot yatakta yatabilirler. Toulon zindanındakilerin dini inançlarını kimse düşünmez, dini törenleri yapılmaz. Ama İstanbul’un

⁷¹Şen, s. 10

⁷²www.barbaros.biz/İSTANBUL_DENİZ_ZINDANI.htm (10.04.2010)

Tersane Zindanı'nda ayrı dinden olanlar için bir cami, bir kilise, bir de sinagog vardır."⁷³

Osmanlı klasik döneminde tevkifhaneler (tutukevi) ise "tomrukthane" adıyla anılırdı. Burada ağır suçlular tomruk adı verilen işkence aletiyle sorgulanarak bir süreliğine tutulurlardı.⁷⁴

XIX. yüzyılın başlarına kadar uygulanan "tomruğa bağlama" usulünde; ağır suçlular tomrukthane denilen yere sevk edilir, 4 – 5 metre uzunluğunda, 40 – 50 cm eninde ortadan ikiye ayrılan, başı açılır kapanır vida ile tutturulan bir tomruğa bağlanırdı. Büyüklü küçüklü 8 – 10 çift ayak yeri olan bölüme, suçluların bacakları kilitlenirdi. Bunun yanında bütün vücudu içine alacak, sadece başın dışarıda kaldığı tomruğa bağlama usulünde de zanlılar suçlarını itiraf edene kadar burada tutulurdu. Çoğu kimse bu tomruktan kurtulmak için işlemediği suçu kabullenirdi.⁷⁵

Tanzimat Fermanı'nın işkenceyi yasaklayan maddesi ile tomruk cezası işkence olarak kabul edilmiştir. Zabtiye Nezareti'ne bağlanan Tomrukhaneler⁷⁶ 1840'da yayınlanan ceza kanunnamesiyle yerini tevkifhaneye bırakmıştır. Ancak tomruk cezası uygulaması 1862 tarihinde kaldırılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde hapisin, kurumsal bir ceza infaz makamı olarak ortaya çıkması XIX. yüzyılda olmuştur. Bundan önceki dönemlerde kürek ve kalebendlik cezaları da bir yere kapatılma olarak addedilmiştir.

Hafif cezalar için uygulanan hapis, 24 saatten başlayıp, 3 yıla kadar uzayan bir ceza infaz sistemiydi. Kürek ve kalebendlik ise ağır suçtan hüküm giyenlere uygulanmıştır.⁷⁷

XIX. yüzyılda sivil yaşamdaki suçlara ilişkin sırayla 1840, 1851, 1858 yıllarında olmak üzere üç adet ceza kanunu yayınlayıp ilan edilmiştir. Bu ceza kanunlarında, idamdan sonra en ağır ceza, müebbet ve muvakkat kürek cezasıdır.⁷⁸

Kürek cezası klasik Osmanlı döneminde de uygulanan bir ceza olmuştur. Şöyle ki; Osmanlı Devleti'nin donanması büyüdükçe, geliştikçe, denizlerde yapılan

⁷³www.barbaros.biz/İSTANBUL_DENİZ_ZINDANI.htm (10.04.2010)

⁷⁴Şen, s.14

⁷⁵Şen, s.14

⁷⁶Şen, s.15

⁷⁷Adak, s. 33

⁷⁸Yasemin Saner, "Osmanlı'nın Yüzlerce Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi: Prangaya Vurma", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18. – 20. Yüzyıllar*, İstanbul, s. 173

savaşlar arttıkça Osmanlı donanması kürekçilere ihtiyaç duymuştur. Bunun için de kürekçi temininde satın alınan esirler, savaş esirleri veya mahkûmlardan yararlanmak gibi çeşitli yollara başvurulurdu. Zaman içerisinde çeşitli dönemlerde Osmanlı donanmasının ağır mağlubiyetler alması ve birkaç sefer yakılması nedeniyle ortaya çıkan kürekçi ihtiyacı, esirlerden başlayarak, zaman içerisinde ağır suçlular da kürek cezasına çarptırılarak karşılanmaya çalışılmıştır.⁷⁹

Osmanlı Devleti'nde yaygın olarak kullanılan prangaya vurma ve kürek cezası ayrı ayrı cezalar olarak kabul görmüşse de aslında bu iki cezanın aynı tür ceza olduğunu, sadece Osmanlı belgelerinde farklı isimlerle geçtiğini belirten bazı tarihçiler mevcuttur. Bunu da şöyle izah etmektedirler: Osmanlı donanmasının deniz savaşları azalmaya başladığı ve yelkenli gemilerin çoğalmasıyla birlikte XVII. yüzyıldan itibaren kürekçi sayısı da azalmıştır. Bu nedenle kürek cezasına çarptırılan mahkûmlar artık çoğunlukla karada hapis tutulmuşlardır. Bu mahkûmlar nasıl gemilerde kürek çektikleri zaman ayaklarına demir halkalar takılıp, birbirlerine zincirlerle bağlı tutuldukları gibi, karada hapis tutulduklarında da ayakları tıpkı gemilerde kürek çektiklerinde olduğu gibi prangalıydı. Bu demir prangalar, mahkûmun kaçmasını önler, aynı zamanda çalışırken ya da günlük ihtiyaçlarını karşılarken eziyet çekmesine neden olurdu.⁸⁰

Yukarıda da bahsedildiği üzere hem karada hapis tutulan mahkûmların hem de tersanede ya da gemilerde tutulan mahkûmların ayakları prangalıdır. Gemilerde kürek çeken ya da tersanelerde ağır işlerde çalışan mahkûmlara kürek mahkûmu, deniz ve denizcilikle ilgisi olmayanlara ise prangabend denilmiştir. Bu iki cezanın tek ayırt edici özellikleri cezaların çekildiği yerlerin farklı olmasıdır. Yasemin Saner bu cezaların Osmanlı ceza kanunlarında ayrı ayrı olarak ifade edilmesini ağır alışkanlığı olarak belirtmiştir.⁸¹ Örneğin 1840 tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesi ikinci fasıl 5. maddeye göre; sarkıntılık, sarhoşluk ve kumarbazlık suçlarından iki defadan fazla mahkûm olanlara cürümde ısrar etmiş sayılacağından, nedamet ve

⁷⁹Saner, s. 180

⁸⁰Saner, s. 181

⁸¹Ayrıntılı bilgi için bkz: *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza*, s. 162

tövbeleri hâsıl oluncaya kadar başkentte ise kürek, taşrada ise prangabendlik cezası verilecektir.⁸²

Kürek ya da pranga cezalarının sürelerinde ve infaz yerlerinde de değişiklikler görülmektedir. 1858 tarihinde yürürlüğe giren ceza kanunnamesinde; beş yıldan az süreyle kürek cezasına çarptırılmış olanlar, daha çok bu cezalarını hüküm verildiği yerlerde, beş yıldan fazla kürek cezası olan mahkûmların ise, hüküm yerinden farklı bir yerde bu cezalarını çekmeleri öngörülmüştür.⁸³

XIX. yüzyılın sonlarında beş yılın üstünde ceza alan muvakkat kürek mahkûmlarıyla müebbet kürek cezalılarının ayrı ayrı koşullarda kaldıkları kürek merkezleri şunlardı:

- Ankara ve Kastamonu vilayetleri merkezi: Sinop;
- Aydın, Adana, Konya ve Girit vilayetleri: Bunların kürek merkezi yine kendi dâhillerinde ve diğer yerlerdeydi;
- Bağdat ve Basra ve Musul vilayetleri merkezi: Bağdat;
- Cezair – i Bahr – i Sefid vilayeti: Rodos;
- Diyarbakır ve Sivas ve Mamuretilaziz vilayetleri merkezi: Ergani;
- Edirne vilayeti merkezi: Edirne;
- Hüdavendigâr vilayeti merkezi: Hapishane – i Umumi; sonradan Rodos Adası;
- İstanbul: Hapishane – i Umumi; sonradan Rodos Adası;
- Selanik ve Kosova ve Manastır ve İşkodra vilayetleri merkezi: Selanik;
- Suriye ve Halep vilayetleriyle Kudüs Mutasarrıflığı ve Cebel – i Lübnan merkezi: Akkâ;
- Trablusgarp vilayeti merkezi: Trablusgarp;
- Trabzon, Erzurum, Van vilayetleri merkezi: Erzurum
- Yanya vilayeti merkezi: Yanya⁸⁴

Osmanlı Devleti'nde suçlulara verilen bir ceza şekli de “*kalebendlik*” cezasıdır. Sadece 1858 tarihli ceza kanunnamesinde⁸⁵ yer alan ve imparatorluğun ilk

⁸²Avcı, Osmanlı Uygulamasında, s. 141

⁸³Saner, s.185

⁸⁴Saner, s.186

dönemlerinde yaygın bir cezalandırma türü olmayan kalebendlik cezası, suçluların surlarla çevrili kaleden dışarı çıkmamak üzere bir şehir veya kasabada oturmaya mecbur tutulmaları sebebiyle bir çeşit hapis, kendi memleketlerinden uzak kalelerde bulunmaları yönüyle de bir çeşit sürgün cezasıdır. Ancak kalebendlik sürgüne göre daha ağır bir ceza olarak kabul edilir.⁸⁶

Osmanlı Devleti'nde kalebendlik cezasının çekileceği yerler idare tarafından belirlenmiştir. Foça, Bodrum, Amasra ve Sinop kaleleri, kalebend cezasının çektirildiği yerlerden birkaçına örnektir.⁸⁷ Adalarda çektirilen hapis cezasına da “*cezirebendlik*” denilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde kamu düzenine karşı suç işlemek, kalpazanlık, sahte evrak düzenlemek, mezhep değiştirmeye zorlamak, yalancı şahitlik, adam öldürme veya yaralama, fuhuş, ırza tecavüz, iftira, küfür, hırsızlık, veraset anlaşmazlığı, münecimlik, rüşvet, kaleden suçlu kaçırmak, halka zulüm, tegallüb, tezvîr ve teşvik, görevi ihmal, keyfî sebepler, çekememezlik, din, siyaset, eşkıyalık, asayiş bozmak, emre itaatsizlik, tehdit, kız kaçırmak, rüşvet, edebe aykırı mektup yazmak, şekavet, fetva emirlere karşı gelmek, fal bakmak, vergi ödememek, kaçakçılık, yasak işlerle uğraşmak, devleti zarara uğratmak gibi suçların karşılığı olarak sürgün ya da kalebendlik cezası verilmekteydi.⁸⁸

Osmanlı adalet sistemi toplu işlenen suçlar için sürgünden daha ağır bir ceza olan kalebendliği tercih etmiştir. Sürgün cezası bir mekândan başka bir mekâna gitme suretiyle uygulanan bir cezadır. Kalebendlik biraz farklıdır. Kalebendlik cezası ise bir mekândan başka bir mekâna gidilir, aynı zamanda gidilen yerde kale içinde hapis cezası uygulanırdı.⁸⁹ Kalebend cezasına çarptırılan mahkûmlar, kanunlar çerçevesinde yani firar ve benzeri durumlar olmamak kaydıyla kale halkıyla bir araya gelebilir, dışarıdakiler ile haberleşebilir, dini vazifelerini yerine getirebilirdi. Aynı zamanda kalebendliğe mahkûm olanlar içinde sanat ve meslek erbabı olanlar kale

⁸⁵ Adak, s. 33

⁸⁶ Avcı, s. 136

⁸⁷ Adak, s. 33

⁸⁸ Abdullah Acehan, “Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2008, s. 15

⁸⁹ Acehan, s. 15

içersinde bu mesleklerini devam ettirebilir, bekâr olanlar evlenebilirlerdi. Buradaki mahkûmlar yeni bir suç işlerse cezaları daha ağır olan kürek cezasına çevrilirdi.⁹⁰

II. 2. Osmanlı Hapishane Islahatı

Osmanlı hapishanelerinin ıslahı konusu, Osmanlı Devleti'nin yüzünü batıya döndüğü, yenileşme hareketlerinin devlet politikası haline gelmeye başladığı Tanzimat'tan itibaren gündeme gelmiştir.

Subaşuların denetiminde olan zindanlar, 1831'de kaldırılmış, ancak taşradaki zindanlar varlığını bir süre daha devam ettirmiştir. İstanbul'daki zindanların yerine Sultanahmet'te Mehterhane olarak da anılan İbrahim Paşa Sarayı'nın bir kısmında "Hapishane – i Umumi" kuruldu.⁹¹

Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı (1839) ile herkesin kanun önünde eşit olduğunu belirtirken, gayrimüslimler ile Müslüman halkın kanunlar önünde eşit olduğunu beyan etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ceza ve tevkifhanelerdeki olumsuz koşulların düzeltilmesine dair ilk hükümlere Islahat Fermanı'nda (1856) rastlanmaktadır. Islahat Fermanı'nda hapishaneler ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

*"İnsan haklarını adaletle bağdaştırmak için, kendilerinden kuşkuilanılan kişilerin ya da cezalarının, hükümlü veya tutuklu olarak buldukları bütün hapishanelerde ve öteki tutukevlerinde, tutukluluk koşullarının olabildiğince kısa sürede düzeltilmesine başlanmalıdır ve cezaevlerinde devlet tarafından konulmuş disiplin kurallarına uygun olan işlemler dışında bedensel ceza, eziyet ve işkenceye benzer eylemler de tümüyle kaldırılmalıdır; bundan başka uygulanacak sert davranışlar yasak olup, yapanlar cezalandırılacağı gibi, böyle davranışlarda bulunulmasını emreden görevliler ile bu eylemleri yapan kişilerin de, ceza yasası uyarınca görev yerleri değiştirilip kendileri cezalandırılmalıdır."*⁹²

Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyıldan itibaren toplum hayatında bozulmalar meydana gelmeye başlamış, toplum içerisindeki suç oranı buna paralel olarak artış

⁹⁰Avcı, s. 138

⁹¹Demirbaş, s. 29

⁹²Demirbaş, s. 30

göstermiştir. Özellikle tımar sisteminin bozulması nedeniyle toprağını bırakan birçok köylü şehirlere doğru göç etmiştir. Osmanlı şehirlerinde çiftçilikten başka mesleği olmayan birçok insan işsiz kalmıştır. İşsiz kalan bu insanlar Osmanlı şehirlerinde bazı olaylara karışmışlardır.(yankesicilik, hırsızlık v.s.) Bununla birlikte XVIII. ve XIX. yüzyıl boyunca uzun süren savaşlar, Osmanlı Devleti'nin Avrupa ve Balkanlarda toprak kaybetmesine ve ülke ekonomisinin zayıf düşmesine sebep olmuştur. Özellikle Balkan topraklarının elden çıkmasıyla birlikte Anadolu'ya birçok Balkan ülkesinden çok sayıda Türk nüfusu göç etmiştir. Bütün bu gelişmelerden dolayıdır ki, Osmanlı şehirlerinde suç oranı artmıştır. Suç oranı arttıkça, cezaevlerinde bulunan mahkûm sayısı da buna paralel olarak giderek artmıştır. Özellikle XVIII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı hapishaneleri kapasitelerinin çok üstünde yük çekmeye başlamıştır. Bunun sonucunda Osmanlı hapishanelerinde birçok sıkıntı da baş göstermiştir. Özellikle birçok mahkûmun bir arada kalmasından dolayı mahkûmlar arasında salgın hastalıklar yayılmıştır. Salgın hastalıkların hızlı bir şekilde yayılması birçok mahkûmun ölmesine neden olmuştur. Osmanlı idarecileri hapishanelerdeki hasta mahkûmların tedavi olmasını sağlamış, bununla birlikte hapishanelerdeki tutuklu sayısını azaltmak için ya aynı şehirde hapishane olarak kullanılmak üzere bir bina kiralanmış ya da mahkûmlar en yakın başka bir hapishaneye nakledilmiştir. Hicri 29/Z/ 1318 (19 Nisan 1901) tarihli bir arşiv belgesinde Erzincan Hapishanesi'nin mahbuslara kifayet etmediğinden kirası "*Hapishaneler Tertibat – ı Umumiyesi*" bütçesinden ödenmek şartıyla münasip bir mahallin kiralanarak hafif suçluların buraya nakledilmesi istenmiştir.⁹³

Erzincan Hapishanesi örneğinde olduğu gibi Osmanlı hapishanelerinde genel manzara; günden güne artan mahkûm sayısı sebebiyle hapishanelerde temizlik sorunu ve bununla birlikte salgın hastalıkların artışı, hapishanelerin kalabalık olması, buraların muhafazasını da zorlaştırmıştır. Buna paralel olarak Osmanlı hapishanelerinde firar olayları artmıştır. Hapishaneler koğuş sistemi şeklinde çalıştığı için ağır suçlu mahkûmlar ile hafif suç işleyen mahkûmlar bir arada kalıyordu. Bu durum da mahkûmlar arasında sürekli kavgaların yaşanmasına, dolayısıyla hapishane içinde otoritenin kaybolmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti, ülke genelindeki

⁹³DH. TMIK. S.. Dn: 33 Gn. 122. 29/Z/1318

hapishanelerde yukarıda bahsedilen sorunlar nedeniyle özellikle batılı devletlerin eleştirilerine maruz kalmıştır.

Osmanlı Devleti yöneticileri de bu duruma çare bulmak amacıyla çeşitli raporlar hazırlatmış, ülke genelindeki hapishanelerin sorunlarını masaya yatırmışlardır.

Osmanlı hapishanelerinin ıslah çalışmalarında İngiliz Büyükelçisi “*Stratford Canning’in,*” 1851 yılında konsolosların gözlem ve tavsiyeleri doğrultusunda hazırladığı “*Memorandum on Improvement of Prisons in Turkey*” (Osmanlı Hapishanelerinin Islahı Hakkında Muhtıra) adını verdiği rapor önemli rol oynamıştır.⁹⁴ İngiliz Büyükelçisinin hazırladığı bu rapora göre, Osmanlı hapishanelerinde acilen üzerine düşülmesi gereken noktalar beş maddede toplanabilirdi:

- 1 – Fiziki durum ve iç mimari
- 2 - Aydınlatma, ısıtma, havalandırma ve temizlik
- 3 – Mahbusların güvenliği, sağlığı, hakça muamele görmeleri, ahlaki açıdan ıslahları ve farklı sınıflara ayrılmaları
- 4 – Mahbeslerin içinde ya da üzerine otoritenin sağlanması, nizamnameleri bunun icrası mesuliyeti ve mahbus şikâyetlerinin o çevredeki mahkemelere intikaline imkân verilmesi
- 5 – Farklı inançlara sahip mahbusların istedikleri ibadeti yapmalarının sağlanması⁹⁵

Osmanlı Devleti İngiliz Büyükelçisi Canning’in raporu doğrultusunda harekete geçmiş 1858 yılında çıkarılan Ceza Kanunname – i Hümayun’a cezaevleri ile alakalı maddeler de eklenmiştir. Hapishaneler ile ilgili kanunun maddelerine anlam kazandırabilmek ve yabancı büyükelçilerin hapishanelerin kötü durumda bulunduğu gerekçesiyle bu kanunun kendi himayelerinde veya tabiiyetlerinde bulunanlara uygulanmasına itiraz etmelerini önlemek amacıyla hazırlıklara başlanmıştır. Mülkiyeye dair nizamnamelere ek olarak hapishanelerin de ıslahı

⁹⁴Yıldız, s. 118

⁹⁵Yıldız, s. 102

amacıyla bu konuda uzman olan Binbaşı Gordon, İngiltere’den getirilerek devlet hizmetine alınmıştır.⁹⁶

1879 yılında Hukuk ve Ceza Usul Kanunları hazırlanırken hapishanelerin tanzim ve ıslahı konusu tekrar gündeme gelmiş ve Adliye Nezareti, bu konuda bir rapor hazırlayarak padişaha sunmuştur. Bunun yanı sıra Meclis – i Tanzimat’ın da hazırladığı bir mazbata bulunmaktadır. Bu mazbatada; “ *hapishanelerin kötü durumda olduğu, büyük devletlerin suçluları vermemelerinin bu durumdan ileri geldiği, hapishanelerin tanzim ve tefriklerinin devletçe ve insaniyetçe pek mühim olduğu*” kabul edilmiştir.⁹⁷ Yine bu mazbataya göre hapishaneler; tevkifhaneler, kabahat, cünha, cinayet suçunu işleyenlere mahsus olmak üzere dört farklı kısma ayrılmıştır. Tevkifhaneler de, çocukların, kabahat, cünha ve cinayet suçlarını işleyenlerin tutulacağı dört haneye ayrılmaktadır. Bu tevkifhanelerin her biri 3 odadan ibaret olup, birincisi 20 kişilik ve sübyanlara, ikincisi 30 kişilik cünha ve cinayet suçu işleyenlere, üçüncüsü de 100 kişilik olup kabahat işleyenlere mahsus olacaktır. Tevkifi gereken kadınlar, bu merkezlere yakın mahalle imamlarının evlerinde tevkif kılınacaklardır.⁹⁸

Mazbataya göre hapishaneler şu şekilde ayrılmıştır: Kabahat işleyenler 24 saatten 1 haftaya kadar, cünha işleyenler 1 haftadan 6 aya veya 6 aydan üç seneye kadar hapsedilecekleri iki ayrı tür ve cinayet işleyenler de 3 – 15 yıl veya müebbeden küreğe konanlara mahsus olan iki ayrı tür hapishanede cezalarını çekeceklerdir. Kadın ve erkek hapishaneleri ayrı olacaktır. Beyoğlu, Galata, Beşiktaş, Yeniköy, Üsküdar, Kanlıca zabtiye merkezleri ile Babiâli, Bab – 1 Askeri, Tersane ve Tophane hapishaneleri tevkifhane olarak adlandırılacak ve kullanılacaktır. Bu tevkifhanelerde kimse 24 saatten fazla tutulmayıp, Bab- 1 Zabtiye’ye gönderilecektir.⁹⁹

Osmanlı Devleti’nde, ortaya konan raporlar ve Mösyö Gordon’un tavsiyeleri doğrultusunda tasvir edilen ilk hapishane 1870 yılında Sultanahmet’te inşa edilmiştir. Yeni hapishane ile birlikte Sultanahmet Meydanı yeniden düzenlenir ve bu tarihten

⁹⁶Demirbaş, s. 30

⁹⁷Adak, s. 37

⁹⁸Adak, s. 37

⁹⁹Demirbaş, s. 32

itibaren “*Millet Meydanı*” olarak ismi değiştirilmiştir. Ayrıca yeni yapılan bu hapishane binası üç gün boyunca yabancı elçilerin ve halkın ziyaretine açılmıştır.¹⁰⁰

Osmanlı Devleti'nin Sultanahmet'te yaptığı bu hapishane binasının ülke genelindeki diğer hapishanelere örnek teşkil edeceğini planlamıştır. Ancak bu örnek hapishane kısa bir süre sonra adi suçluların barındığı bir mekân haline gelmiştir. Ayrıca çok sayıda mahkûmun burada kalmasından dolayı hapishanenin içindeki çalışma sisteminde ciddi sorunlar baş göstermiştir. Öyle ki mahkûmlar kapı önüne nargile atarak tütürmekte ve atölyelerde çalışmaktan kaçmaktadırlar.¹⁰¹

Osmanlı Devleti idarecileri ülke genelindeki hapishanelerin bir düzene göre çalışmasını sağlamak, fiziki şartları iyileştirmek ve hapishane deki görevlilerin bir talimatnameye göre vazifelerini yerine getirmeleri için “*Tevkifhane ve Hapishanelerin İdarelerine Dair Nizamname*” ile “*Hapishane Gardiyanları Hakkında Talimatname*” hazırlayarak yürürlüğe koymuşlardır.¹⁰²

1880 yılında yürürlüğe giren bu nizamnameler ile “*her kaza, liva ve vilayet dâhilinde birer tevkifhane ve hapishane bulunacaktır. Nizamnamede, tevkifhanelerin soruşturma aşamasındaki sanıklara, hapishanelerin ise mahkûmlara mahsus olduğu, kabahat ve cünha suçlarından dolayı üç aya kadar mahkûm olanların kaza hapishanelerinde, üç yıla kadar olan hapis cezalarının sancak ve üç yıldan fazla hapis cezalarının vilayet hapishanelerinde çekileceği, hapishanelerde kadınlara mahsus bir daire bulunacağı kürek cezasına mahkûm olanların umumi hapishanelere yollanacağı, ancak nezaretin izniyle hapishane değiştirilebileceği, hapishane ve tevkifhanelerde icabına göre ve Adliye Nezareti'nin tayin edeceği bir müdür, bir başkatip ve lüzumu kadar katip, bir başgardiyan, yeteri kadar gardiyan, doktor, çamaşırcı, hastane hademesi ve her hapishane için bir aşçı ve bir imam ve kadınlara mahsus dairede kadın gardiyan bulunacağı, gardiyanları 25 – 40 yaşları arasında olması gerektiği, müdürlerin doğrudan Adliye Nezaretince, gardiyan ve diğer memurların ise İstanbul'da Zabtiye Nezareti ve taşrada vali ve mutasarrıf ile adliye*

¹⁰⁰Şen, s. 28

¹⁰¹Şen, s. 18

¹⁰²Demirbaş, s. 32

müfettişlerinin önerisi üzerine Adliye Nezareti'nin tensip ve tasdiki ile görevden alınacakları” belirtilmiştir.¹⁰³

1880 tarihli bu nizamnamenin en dikkat çekici taraflarından biri, mahbusların çalıştırılmasıyla alakalı maddelerdi. Osmanlı hapishanelerinde çalışmayana bedava ekmek verilmemesi istenmiştir. Mahbuslara çalışmalarının karşılığı olarak verilecek bedelin yarısı, kendilerine tahsis edilen yiyecek, içecek ve diğer ihtiyaç maddelerine mahsuben kesilecekti. Kalan para ise tıpkı Avrupa hapishanelerinde uygulandığı üzere bir sandıkta toplanacak ve tahliye edilirken ellerine verilecekti.¹⁰⁴

Modern bir ceza infaz kurumunda bulunması gereken özellikleri yansıtan 1880 nizamnamesinin uygulama safhasında pek de uygulanması mümkün olmamıştır. Bu nizamnameye göre yapılacak olan yenilikler ve düzenlemeler, Osmanlı ülkesindeki tüm hapishanelerde uygulanacak olursa, bu işin için Osmanlı maliyesinden harcanacak miktar 100 – 150 bin kesedir. Başka bir ifadeyle 50 – 75 milyon kuruşa mal olacaktır. Bu meblağ zaten güç durumda olan Osmanlı ekonomisi için büyük bir rakamdır.¹⁰⁵ Bu nedenle Osmanlı idarecileri düzenleme yapamaya İstanbul'daki hapishanelerden başlama kararı almışlardır.

XIX. yüzyıl boyunca birçok sorunla uğraşan Osmanlı Devleti Adliye örgütüne ve hapishanelere yeterli maddi kaynak ve personel ayıramamıştır. Bu durum, birçok olumsuzluğu da beraberinde getirmiştir. Adliye teşkilatı özellikle taşrada personel sıkıntısı çekmekteydi. 1887 ve 1888 yıllarında Elazığ hapishanesinde yapılan teftişlerde on yıldır hapishanede tutuklu kalıp beraat eden, on beş yıldır hapis yatmakta iken hala temyiz mahkemesinin kararını bekleyen, bir yıla yakın tutuklu kaldığı halde mahkemeye çıkarılmayı bekleyen çok sayıda tutuklu ve mahkûmun bulunduğu gözlemlenmiştir.¹⁰⁶

Osmanlı Devleti, hapishaneler ile ilgili düzenleme yaparken, yeri 1885 yılında “*Roma Hapishaneler Kongresi'nde*” bildirilen ve İngiltere, Avusturya, Belçika, Danimarka, İspanya, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Norveç, İsveç,

¹⁰³Demirbaş, s. 33

¹⁰⁴Yasemin Saner Gönen, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Hapishaneleri İyileştirme Girişimi 1917 Yılı,” *Hapishane Kitabı*, Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2010, s. 173

¹⁰⁵Şen, s. 25

¹⁰⁶Mehmet Temel, “XX. Yüzyılın Başlarında Menteşe Sancağı Hapishaneleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sa. 26, Güz 2009, s. 113

A.B.D gibi devletlerin katıldığı 1890 “*Petersburg Hapishaneler Kongresi’ne*” katılmayı da ihmal etmemiştir.¹⁰⁷

Üç oturumda gerçekleşen kongrede, birinci oturumda ceza kanununa ilişkin sekiz konu, ikinci oturumda hapishanelerin durumu hakkında yaklaşık on bir konu, son oturumda ise suçların engellenmesi hakkında altı konu görüşülmüştür.¹⁰⁸

15 Haziran 1890’da başlayan kongre 24 Haziran 1890’da sona ermiştir. Bu kongrede alınan kararların Osmanlı Devleti’nde uygulanması için Dâhiliye Nezareti tarafından bir komisyon oluşturulmuştur.¹⁰⁹

II. Abdülhamid döneminde hapishanelerde görev alacak uzman personel eksikliği yetkilileri düşündüren bir konu olmuştur.¹¹⁰ Hapishaneler konusunda içten ve dıştan gelen eleştiriler karşısında II. Abdülhamid, çözüm arayışı içine girmiş, Avrupa’daki modern hapishanelerin örnek alınarak mahkûmların koğuşlarda bir arada tutulduğu sistem yerine mahkûmların ayrı odalarda kaldığı yani hücre tipi bir hapishanenin yapılması için Adliye Nezareti’ne emir vermiştir. Emir gereğince yapılan çalışmalar neticesinde böyle bir hapishanenin maliyeti 2.556.000 kuruşa tekabül etmektedir.¹¹¹ Ancak zaman geçtikçe bu miktar artmıştır, hapishane inşaatı için gerekli meblağ 10.000.000 kuruşa ulaşmıştır.¹¹²

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Mebuslar Meclisi’nde Dâhiliye Nezareti’ne bağlı olmak şartıyla “*Hapishaneler İdaresi*” kurulmuştur. “*Mebani – i Emiriye ve Hapishane İdaresi*” unvanı verilen bu kurum, bir şube müdürünün idaresinde olup iki kalemden oluşmaktadır:

- 1 – İdare Kalemi: Hesabat, Dosya ve Tahrirat
- 2 – Fen Kalemi: Heyet – i Fenniye ve İstatistik.¹¹³

II. Meşrutiyet’in ilanından hemen sonra çıkarılan genel af kanunu sayesinde Osmanlı hapishanelerinde bulunan mahkûm ve tutuklu sayısı önemli ölçüde

¹⁰⁷Fatmagül Demirel, “1890 Petersburg Hapishaneler Kongresi”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sa: 89, Mayıs 2001, s. 11

¹⁰⁸Demirel, s. 12

¹⁰⁹Demirel, s. 14

¹¹⁰Yıldız, s. 208

¹¹¹Şen, s. 41

¹¹²Şen, s. 43

¹¹³Şen, s. 52

azalmıştır. Ancak 31 Mart Ayaklanması'nın çıkması üzerine mevcut düzene muhalif olanlar Divan – ı Harb Mahkemelerince yargılanıp mahkûm edilmeleri üzerine Osmanlı hapishanelerinde yeniden mahkûm sayısı artmıştır.¹¹⁴ Hapishanelerde tutuklu ve mahkûm sayısının artması neticesinde, ülke genelindeki hapishanelerden şikâyetlerin tekrar yükselmesine neden olmuştur. Bunun için de hapishaneler ve Tevkifhaneler Umumi Müfettişliği görevlendirilmiştir. Müfettişlerin yapmış olduğu teftişler sonucu, Osmanlı idarecileri tutuklu sayısını gösteren cetvelleri düzenleme, tamirat için gerekli olan düzenlemeleri ve ödenekleri sağlama, hapishane olmayan bölgelerde ve güvenli olmayan hapishanelerin yerine yeni hapishanelerin yapılması kararını almıştır.

II. Abdülhamid, döneminde hem işleyişleri açısından, hem de fiziki şartların düzeltilmesi açısından hapishaneler ile ilgili birçok düzenleme yapılmış; ancak istenilen seviyeye ulaşılamamıştır. Bunun sebebi de Osmanlı ekonomisinin tütün ve pamuk gibi ihracat ürünlerine olan aşırı bağımlılığı nedeniyle ekonomik çöküşe gitmesine neden olması ve Osmanlı bürokrasisinin dağınık olmasıdır.¹¹⁵ Tüm bu olumsuzluklara rağmen Sultan Abdülhamid döneminde özellikle umumi sağlık politikaları geliştirilmesi, salgın hastalıklarla mücadelenin devlet politikası haline getirilerek ülke çapında yaygınlaştırılması, bu çalışmaların hapishanelerde de sıkı bir şekilde uygulanmaya başlanması, Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra iktidara gelen Jön Türkler 'in de bu konu üzerinde önemle durmasını sağlamıştır.

Sultan II. Abdülhamid'den sonra Osmanlı Devleti idaresini devralan İttihat ve Terakki yönetimi hapishanelerin ıslah çalışmalarını devam ettirmek için çok kapsamlı olarak Osmanlı ülkesi genelindeki hapishanelerden çeşitli istatistikî bilgiler istemiştir. Osmanlı Devleti'nde çeşitli alanlarda tutulan istatistikî bilgiler, 1897'de yayınlanan “*İstatistik Yıllığı'nda*” yer almıştır. Buna göre toplam Osmanlı hapishanelerinde 48.154 mahkûm bulunmaktadır.¹¹⁶ İttihat ve Terakki yönetimi

¹¹⁴Şen, s. 50

¹¹⁵Kent Schull, “ Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistemik Bir Şekilde Hapishane İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunların 1911 – 1918 Hapishane Reformu Üzerine Etkileri” *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza, 18 – 20 Yüzyıllar*, Derleyenler: Noemi Levy, Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı Yurt yay, s. 223

¹¹⁶Bekir Koç, “Osmanlı İslahanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler,” *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007, Sa: 6, s. 45

1897 yıllığında yer alan ve Osmanlı hapishaneleri ile mahkûmların hakkında daha fazla bilgi edinmek amacıyla Osmanlı hapishaneleri hakkında ayrıntılı bilgi toplama faaliyetine girişmiş ve gerekli yazışmaları yapmıştır.

İttihat ve Terakki yönetimi ülke genelindeki hapishanelere gönderdikleri çeşitli konuları ihtiva eden anketler ile mahkûmların etnik yapısı, dini inanışları, hangi suçtan ceza aldıkları, sosyo – ekonomik statüleri gibi durumlarını öğrenmek istemiştir.¹¹⁷

İttihatçılar 1912 Nisanına kadar 1880 Hapishane ve Islahevi Nizamnamesi doğrultusunda çalışmalarını devam ettirmişlerdir. Başlatmış oldukları istatistiki bilgi toplama çalışmalarının ilk sonuçlarına göre; Osmanlı cezaevlerindeki sağlık, hijyen koşullarını medeni esaslara göre yeniden düzenleyecek olan ilk kapsamlı hapishane reformunu hazırlayarak hayata geçirmişlerdir.¹¹⁸ Tüm bu gelişmeler yaşanırken İttihat ve Terakki yönetimi Balkan Savaşları neticesinde zor anlar yaşamış, hatta Edirne'nin bile kaybedilmesi gündeme gelmiştir. II. Balkan Savaşı neticesinde Osmanlı Devleti işgal tehlikesini Edirne'nin ötesine atmış, tekrar içerdeki gündemle meşgul olmuş, özellikle Dâhiliye Nezareti'nde reform yapmışlardır. 1913 – 1914 yılında Hapishaneler İdare – i Umumiye Müdüriyeti yeniden düzenlenmiş, birçok yerde hapishane ve tutukevi inşaatı¹¹⁹ başlatma kararı alınmıştır. Ancak bu düzenlemelerin büyük bir kısmı gerekli maddi kaynak sağlanamadığı için gerçekleştirilememiştir.

Avrupâî tarzda yapılması kararlaştırılan yeni hapishane inşaatlarının ihtiyaç olan yerlerde aynı anda başlatılması mümkün olmamış; ilk olarak İshak Paşa (Dersaadet Cinayet Tevkifhanesi), Üsküdar Paşakapısı'nda yeni hapishane ve tevkifhanelerin yapılması kararlaştırılmıştır.¹²⁰

1914 yılında bir oldubittiyle Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'na girmesi sonucunda Osmanlı Devleti dönüşü olmayan bir yola girmiştir. Bu da İttihat ve Terakki yönetiminin ülke içersinde yapmaya başladığı ve yapmayı planladığı bazı iyileştirme hareketlerini engelleyecektir. Savaşın ülke genelinde meydana getirdiği

¹¹⁷Schull, s. 228

¹¹⁸Schull, s. 231

¹¹⁹Adak, s. 39

¹²⁰Yüksel Çelik, "Hapishane Tarihimizden Bir Kesit: Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve Mütareke Döneminde İşgali" *Belleten*, Cilt LXXII, Sayı: 264, Ağustos 2008, s. 619

büyük işgal ve kargaşa ortamına rağmen Osmanlı yönetimi hapishane reformunu devam ettirmek amacıyla Alman asıllı Dr. Paul Pollitz'i 1916 yılında yüksek bir maaşla Hapishaneler Müdüriyeti Başmüfettişliği görevine getirmiştir.

Pollitz göreve başlar başlamaz Osmanlı hapishanelerinin durumunu bizzat yerinde görmek için çeşitli şehirlere gitmiş ve buralarda teftişler yaparak görmüş olduğu aksaklıkları başkentle paylaşır.

Pollitz'in tespit ettiği aksaklıkları şöyle sıralayabiliriz: Hala Osmanlı hapishanelerinde mahkûm sayısı fazladır, buna bağlı olarak hapishanelerin sağlık koşulları iyi değildir, temizlik konusunda zafiyet vardır, salgın hastalıkların önüne bir türlü geçilememiştir, mahkûmlar sıcak yemekten mahrum kalmışlardır.¹²¹

Dr. Pollitz, hapishanelerin fiziki şartları, sağlık koşulları, mahkûmların psikolojik durumlarıyla ilgilenmekle kalmamış, bunun yanı sıra hapishane memurları ve maaşları ile ilgili ayrılan ödenek cetvelleriyle de ilgilenmiştir. Bundan başka hapishanelerde işkence olgusunun devam edip etmediğini de araştıran Pollitz; işkencenin artık Osmanlı hapishanelerinde uygulanmadığını, bunun Kanun –i Esasi'nin kabulü ile tamamen sona erdiğinin tespitini yapmıştır.¹²²

İttihat ve Terakki'nin bütün gayretlerine rağmen Osmanlı ülkesindeki hapishane reformu I. Dünya Savaşı'nın olumsuz neticelerinden nasibini almış, Mondros Mütarekesi ile Osmanlı hapishanelerinin büyük bir bölümü İtilaf Devletleri'nin idaresi altına girmiştir.

İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti üzerindeki denetimlerini; Polis Komisyonu, Sağlık, Gıda, Cezaevi, Levazım Komisyonları ile Sansür Bürosu ve Telgrafların Denetimi, Liman Denetimi olmak üzere çok sayıda komisyon aracılığıyla yürütmüştür.¹²³

İtilaf Devletleri'nin Mondros Mütarekesiyle elde etmiş olduğu denetim hakkı hapishaneler üzerinde de uygulanmış, İtilaf Devletleri tam bir keyfilik içinde Osmanlı ülkesi genelinde herhangi bir suçtan dolayı ceza almış olan kendi vatandaşlarının birçoğunu serbest bırakmışlardır. Osmanlı Devleti de bu keyfiliğe karşı çıkmış, bunu içişlerine müdahale olarak nitelemiştir.

¹²¹Şen, s. 70 – 71

¹²²Şen, s. 72 – 73

¹²³Tülay Alim Baran, "Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi", *Belleten*, Cilt LXXII, Sa: 63, Nisan 2008, s. 156 – 157

Osmanlı Devleti'nin tüm itirazlarına rağmen, İtilaf Devletleri Fevkalade Komiserleri 12 Ağustos 1919 tarihinde¹²⁴ Osmanlı hapishanelerinin teftiş vazifesini mütareke komisyonu üyelerine vermiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri'nin teftiş edeceği hapishanelere birer uyarı yazısı göndererek buradaki olumsuzlukların ivedilikle düzeltilmesini istemişlerdir.

İtilaf Devletleri'nin teftişleri neticesinde Osmanlı hapishanelerinde birçok olumsuzluk tespit edilmesinin yanı sıra, Adapazarı Hapishanesi'nin kapasite açısından yeterli olduğu, sağlık koşullarının uygun olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Bilecik Hapishanesi'nin de idaresi ve temizliği çok beğenilmiştir.¹²⁵

Osmanlı Devleti'nin Tanzimatla birlikte başlayan hapishane ıslahatı zaman içerisinde gelişerek devam etmiş, hapishanelerin çağın gereklerine göre dizayn edilmesine çalışılmıştır. Hapishane reformu çalışmaları Avrupa ülkelerindeki düzenlemelere göre şekillendirilmek istenmiştir. Hapishanelerin insanca yaşama olanaklarına kavuşması ve buraların suçluyu ıslah etme amacına yönelik olması için Osmanlı Devleti idarecileri ve bürokratları samimi bir şekilde çalışmış ve gayret göstermişlerdir. Tüm bu iyi niyetli çalışmalar, zaman zaman savaş engeliyle karşılaşmış, aynı zamanda savaşların sebep olduğu ekonomik imkânsızlıklara yenik düşmüştür.

II. 3. Erzincan Hapishanesi

Osmanlı idaresinde Erzurum Beylerbeyliği'nin bir sancağı olan Erzincan vilayetinde bir hapishane yapılması 14 Ağustos 1887 tarihinde başkente yazılan bir başvuru yazısıyla gündeme gelmiştir.¹²⁶ Bu tarihten önce Erzincan Sancağı'nda muhakkak bir hapishane bulunmaktaydı. Ancak bu hapishanenin, herhangi bir binanın kiralanması yoluyla meydana getirildiği sanılmaktadır. Bununla birlikte bu binanın yetersiz kalması sebebiyle yeni hapishane yapılması gündeme gelmiştir. Ayrıca 1880 hapishaneler Nizamnamesi ve özellikle II. Abdülhamid ile başlayan hapishaneleri ıslah etme çalışmalarıyla birlikte Erzincan Sancağı'na bir hapishane binası yapılması da gerekli görülmüş ve yukarıda da bahsedildiği gibi bir başvuru

¹²⁴Baran, s. 160

¹²⁵Baran, s. 162

¹²⁶BOA, *DH. MKT.*, Dn: 1439 Gn: 53, 24/Za/1304

yapılmıştır. Bu başvuru yazısında Erzincan'da 43935 kuruşa mâl olacak hapisane inşaatı için hazırlanan keşif defteri ve resmin kontrol için Şehremaneti'ne yollandığı belirtilmiştir.¹²⁷

Erzincan'da yapılacak olan hapishanenin resmi işlemleri uzun sürmüştür. Yeni bir hapishanenin yapılmasının gündeme geldiği 1887 yılından 1893 yılına kadar bürokratik yazışmalar¹²⁸ devam etmiştir. Bu uzun süren yazışmalardan sonra Erzincan'da yeni bir hapisane inşaatının yerine Erzincan Belediyesi tarafından yapılan bir binanın hapisane olarak kullanılması doğrultusunda satın alınması kararlaştırılmıştır. Böyle bir kararın alınmasında Erzincan'da hapishanenin bir an önce faaliyete geçirilmesi gerekliliği etkili olmuştur. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar neticesinde Erzincan Belediyesi tarafından yapılan binanın hapisane olarak kullanılmasının mümkün olduğu tespit edilmiş ve buranın satın alınması yoluna gidilmiştir. Yapılan başvuru Şura – yı Devlet tarafından uygun görülmüş, bu binanın 61000 kuruş olan bedelinin hükümet tarafından ödenmesi kararlaştırılmıştır.¹²⁹

14 Ağustos 1893 tarihinde hapisane olarak kullanılacak olan binanın bedeli olan 61000 kuruşun ödenmesi, çekilen mali sıkıntılar nedeniyle gecikmiştir. Bir ara bu miktarın vilayet mallarından ödenmesi gündeme gelmiş ise de¹³⁰ neticede bu miktar Maliye Nezareti'nce ödenmiştir.¹³¹

Daha önce bir mahallin kiralanarak hapisane olarak kullanılması Osmanlı Devleti'nde görülen bir uygulamadır. Bu uygulama pratikte o an için belki çözüm olmuştur, ancak daha sonra mahkûm sayısının artmasıyla beraber başka bir yer kiralanmış, buranın da yetersiz kalması ve bunun gibi pek çok sebepten dolayı bir şehirde birbirinden farklı yerlerde hapishanelerin ortaya çıkmıştır. Birden çok hapishanenin olması buraların güvenlik sorununu da beraberinde getirmiş; zaten ekonomik olarak zor durumda olan devlet, buralarda istihdam edilecek personel sıkıntısıyla da muhatap olmuştur. Bundan dolayı hapishanelerdeki disiplin yeterince

¹²⁷BOA, *DH. MKT.*, Dn: 1439 Gn: 53, 24/Za/1304

¹²⁸BOA, *DH. MKT.*, Dn: 1687 Gn: 32, 12/Ca/1307, Bu belgede Erzincan'da yapılacak yeni hapisane inşaatının resim, defter, münakaşa pusulasının daha önce tanzim edilen evraklara göre yeniden düzenlenmesi için iade edildiği belirtilmiştir.

¹²⁹BOA, *DH. MKT.* Dn: 112 Gn: 37, 01/S/1311

¹³⁰BOA, *DH. MKT.* Dn: 130 Gn: 18, 14/B/1311

¹³¹BOA, *DH. MKT.* Dn: 130 Gn: 18, 14/B/1311

sağlanamamış, mahkûmlar arasındaki çekişmeler, çatışmalar çoğu zaman önlenememiştir. Osmanlı Devleti hapishanelerde yaşanan bu olumsuzluklara duyarsız kalmamış, hapishanelerde yaşanan bu olumsuzlukların düzeltilmesi amacıyla yeni bir proje geliştirilerek, her kaza ve sancak merkezine birer hapishane ve tutukevi yapılması planlanmıştır. Ancak Osmanlı maliyesinin buna imkân vermemesi bu projenin hayata geçirilmesini engellemiştir.

1893 yılında Erzincan Belediyesi'nden satın alınan ve hapishane olarak kullanılan binanın yerinin neresi olduğuna dair bilgiyi 25 Eylül 1914 tarihinde yapılan teftiş sonrası tutulan rapordan anlamaktayız. Bu rapora göre Erzincan Hapishanesi hükümet konağı karşısında bir bahçe içerisinde bir kattan oluşan bir binadır. Bu bina iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bina dâhilinde dört koğuş bulunmaktadır. Bu koğuşlar gayet geniştir. İkinci bölüm ise tevkifhane olarak kullanılan yerdir. Burada iki koğuş vardır. Buranın koğuşları da geniştir. Ancak hapishanenin mevcudunun fazla olması nedeniyle tevkifhane olarak kullanılan yerde tutuklular ile mahkûmlar birlikte kalmaktadırlar. Ağır cezaya çarptırılan mahkûmlar ile hafif suçlardan ceza alanlar aynı yeri paylaşmışlardır. Bu durum rapor hazırlanırken hapishaneler nizamnamesine aykırı bir durum olarak belirtilmiştir.¹³²

Yukarıda belirtildiği gibi 1893 yılında Erzincan Belediyesi'nden alınan hapishane binasına 20 Ağustos 1894 tarihinde Erzurum Vilayeti'ne yazılan bir yazıyla, ilave edilecek kısım için gönderilen keşif defterleriyle birlikte olması gereken rayiç defterinin kısa süre içerisinde cevaplanması isteği bildirilmiştir. 1 yıl gibi kısa bir süre sonra mevcut hapishane binasına ilave yapılması gereğinin ortaya çıkmış olması hapishanenin yetersiz kaldığını göstermektedir.¹³³ Hapishane binasına yapılacak olan bu ilavenin tahmini maliyeti 24208 kuruş¹³⁴ olarak belirtilmiştir. Bunun yanı sıra Erzincan Hapishanesi'ndeki hasta mahkûmların tedavilerinin hapishane dâhilinde bir hastane yapılarak, burada yapılması gerektiği de belirtilmiştir.

Avrupalı devletlerin, bir devletin gelişmişlik düzeyini o devletin hapishanelerinin mevcut durumlarına bakarak ölçmesi, Avrupalı devletlerin Osmanlı

¹³²BOA, *DH. MB. HPS*. Dn: 73 Vn:57 Belge7 - 8

¹³³BOA, *DH. MKT*. Dn: 343, Gn: 73, 17/S/1312, Belge 1

¹³⁴BOA, *DH. MKT*. Dn: 343, Gn: 73, 17/S/1312, Belge 2

hapishanelerinin içinde bulunduğu duruma bakarak Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaları, devlet idarecilerini hapishanelerin ıslahı işine sevk etmiştir. Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'ni sürekli olarak hapishanelerdeki sağlığa uygunluk koşullarını düzeltilmesi konusunda baskı yapması, yöneticilerin dikkatini bu yöne çekmiştir.

Osmanlı hapishanelerinin kapasitelerinin çok üstünde mahkûma ev sahipliği yapması, buralardaki sağlık koşullarının bozulmasını da beraberinde getirmiştir. Birçok mahkûmun bir arada kaldığı Osmanlı hapishanelerinde salgın hastalıkların giderek artış göstermesi nedeniyle birçok mahkûm hasta olmuştur. Bu mahkûmların diğer sağlıklı mahkûmlardan ayrı bir yerde tedavi edilmesi için harekete geçilmiş, ya hapishane içinde bir bölüm hastane olarak kullanılmış, ya da sağlıklı mahkûmlar başka bir hapishaneye nakledilmiştir. Salgın hastalıkların yayılmasını engellemek Sultan II. Abdülhamid döneminde bir devlet politikası haline gelmiş, salgın hastalıklarla mücadelede olumlu sonuçlar alınmıştır. Tüm bu çabalara rağmen salgın hastalıklardan dolayı ölümlerin meydana gelmesine mani olunamamıştır. Erzincan Hapishanesi bu olumsuz durumdan nasibini almış, salgın hastalıklar burada da kendini göstermiştir.¹³⁵ Erzincan Hapishanesi'ndeki bu durumun bir an önce önlenmesi için hapishane dâhilinde münasip bir yerin hastane olarak kullanılması gerektiğini bir yazıyla Sivas ve Erzurum 'da bulunan Adliye Müfettişliklerine 17 Mayıs 1902'de bildirilmiştir.¹³⁶ Gerekli tedbirlerin alınmasına rağmen hastalıkların yayılmasının bir türlü önüne geçilememiştir. 10 Ocak 1906'da Erzurum vilayet merkezine yazılan bir yazıda Erzincan Hapishanesi'nde ortaya çıkan sıtma hastalığı nedeniyle mahkûmlardan¹³⁷ bir kısmının nakli için yeni bir yerin ikamete hazır olması için gereken 5000 kuruşun ve hasta mahkûmların tedavisi oluşturulan hastanede geçici olarak çalıştırılacak olan personelin maaşları ve hastaların tedavisi için gerekli olan paranın hapishaneler tahsisatından ödenmesi gerektiği arz edilmiştir. Osmanlı Devleti hapishanelerde hıfzısıhha kurallarını uygulamakta kararlı davranmıştır. Ülke genelindeki tüm hapishanelerde uygulamaya çalıştığı bu kuralları Erzincan Hapishanesi'nde de uygulamak için çaba sarf etmiştir. Erzincan

¹³⁵Abdulkadir Gül, “ Erzincan Kazası'nda Salgın Hastalıklar,” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C.16, Sa. 41, s. 240

¹³⁶BOA, *DH. MKT.* Dn: 505, Gn: 26, 08/S/1320

¹³⁷BOA, *DH. MKT.* Dn: 1040, Gn: 10, 14/Za/1323

Hapishanesi'nin rutubetinin kurutulması, hastane, tuvalet, gusülhane gibi bölümlerin inşa edilerek genel sağlık şartlarına uygun olarak düzenlenmesine onay verilmiştir. Hapishanede yapılan bu düzenlemeler hazineye 38000 kuruşa mal olmuştur.¹³⁸

1893'te 61000 kuruşa bir binanın satın alınıp hapishane olarak düzenlenmesinden sonra bu yeni hapishanenin sistemli bir şekilde çalışması, hapishane içindeki düzenin korunması için elemana ihtiyaç duyulmuştur. Erzincan Hapishanesi için bir müdür, beş nefer gardiyan ve bir memura ihtiyaç olduğu belirtilmiş, bu elemanların maaşlarının da ayrılacak olan tahsisattan ödenmesi istenmiştir.¹³⁹ Erzincan Hapishanesi için bir müdür, kâtip ve beş nefer gardiyan istihdam edilmesi talebi hazinenin müsait olmaması nedeniyle uygun görülmemiştir.¹⁴⁰ Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta birçok sorunla uğraşması, ekonomik olarak da devleti zora sokmuştur. Bu nedenle yapılması düşünülen birçok iyileştirme faaliyeti ya hiç yapılamamış ya da istenilen düzeye ulaşamamıştır.

Erzincan Hapishanesi'nin kısa süre içerisinde ihtiyaca cevap verememesi üzerine Erzurum Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne yazılan bir yazıda; hapishanenin mevcut durumuyla mahkûmlar için yetersiz kaldığı, bu nedenle hapishanenin korunmasının zor olacağından bahsedilmekle beraber hapishanede bulunan 30 – 40 mahkûmun merkez vilayet nakillerinin yapılması ya da mahkûmları yerleştirmek için başka bir binanın kiralanması için izin istenmiştir.¹⁴¹ Bu isteğe verilen cevapta ise hapishanenin mevcut mahpuslara kifayet etmemesi nedeniyle münasip bir yerin kiralanması, kiralanmış binanın kirasının “*Tertibat-ı Hapishaneler Umumiyesi*” tarafından ödenmesine karar verildiği belirtilmiştir.¹⁴² Erzincan ve onun bağlı olduğu Erzurum Vilayeti merkezinin birlikte yapmış olduğu bu iyileştirme çabaları, hapishane mevcudunun sürekli artması nedeniyle kalıcı bir çözüm olmamıştır.

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'tan itibaren birçok suçun cezası olarak hapis cezasını takdir etmesi, hapishanelerdeki mahkûm sayısını sürekli olarak artırmıştır. Suç istatistiklerinden bir örneklem alınarak Erzincan'daki suç dağılımı tespiti

¹³⁸BOA, *DH. MKT.* Dn: 16, Gn: 57, 04/S/1315

¹³⁹BOA, *DH. MKT.* Dn: 365, Gn: 13, 25/L/1312, Belge 1

¹⁴⁰BOA, *DH. MKT.* Dn: 365, Gn: 13, 25/L/1312, Belge 2

¹⁴¹BOA, *DH. TMIK. S.* Dn: 33, Gn: 71, 11/Za/1318, Belge 2

¹⁴²BOA, *DH. TMIK. S.* Dn: 33, Gn: 122, 29/Z/1318

çalışılmıştır. Buna göre 7 Zilkade 1307/ 25 Haziran 1890 tarihli bir belgede Erzincan Sancağı Hapishanesi'nde 1890 Mart, Nisan ve Mayıs ayları zarfında 13 ayrı suçtan hüküm giymiş 66 mahkûm bulunmaktadır:

Tablo 1 – Erzincan Hapishanesi'nde Çeşitli Suçlardan Dolayı Yatan Mahkûm Adedi¹⁴³

Suçun Türü		Suçlunun Adedi
1	Müte'addî – i Aleyh – i Gayrimüslim	2
2	Müte'addî – i Aleyh – i Müslim	12
3	Müte'addî – i Gayrimüslim	6
4	Müte'addî – i Müslim	31
5	Cebren Bakire ve Nikâhlı Kadın Kaçırma	2
6	İhrak	1
7	Teşhir – i Silah	1
8	Kalbzenlik	1
9	Cebren Fiil – i Şeni'	2
10	Politika-ı Müttehim	1
11	Sirkat	1
12	Katl	3
13	3
TOPLAM		66

¹⁴³ BOA, MKT. MHM. Dn: 748 Gn: 17, 7/Z/1307

Yukarıdaki tabloya göre Erzincan Hapishanesi'nde Müslüman kişilere saldırma, Müslümanların haklarına tecavüz etme ya da onlara sataşma suçundan hüküm giymiş suçlular çoğunluğu oluşturmuştur. Bunun yanında hırsızlık, adam öldürme, kalpazanlık gibi suçlardan hüküm giymiş mahkûmlar da bulunmaktadır.

1904 yılında Erzincan Hapishanesi'nin mevcudu 318'e kadar çıkmıştır. Sürekli olarak hapishanenin darlığından ve düzensizliğinden şikâyet edilmesi de bu yüzdendir. Hapishane mevcudunun artması nedeniyle suçlular arasında ayırım yapılmadan hangi tür suçu işlerse işlesin ya da hangi suçtan dolayı ceza alırsa alsın tüm mahkûmlar bir arada kalmıştır. Bu da ağır suçlularla kabahat işleyenlerin beraber kalmasına yol açmıştır. Bu nedenle Erzincan Hapishanesi'nde bulunan 23 kürek mahkûmunun başka hapishanelere nakledilmesi gerekliliği gündeme getirilmiştir.¹⁴⁴

Mahkûmların sayısının giderek artması, Erzincan Hapishanesi'nin yeniden inşasını gündeme getirmiştir. 12 Nisan 1906 tarihli bir vesikada Erzincan Hapishanesi'ndeki mahkûm sayısının 400 kişiye kadar ulaşması, hapishanenin yetersiz kalması, mahkûmların muhafazasını zorlaştırması nedeniyle burada bulunan mahkûmların bir kısmının değişik yerlere dağıtılması ve yeni hapishane inşaatına müsaade edilmesi amacıyla Erzurum Vilayeti'nin başvurusu yer almaktadır.¹⁴⁵ Ancak Osmanlı bürokrasisinin son dönemlerde artan iş yükü sebebiyle bu başvuru yazısı çeşitli devlet kurumları (Zabtiye Nezareti, Dâhiliye Nezareti, Tesri – i Muamelât Komisyonu v.s.) arasında gidip gelmiştir. Bu arada hapishanedeki mevcut mahkûmların düzenli bir hapishane ortamında cezalarını çekmeleri için çeşitli tedbirler alınmıştır; hapishane idarecileri yeni hapishane inşaatı için gerekli bürokratik işlemleri sürdürürken, hapishanedeki izdihamı azaltmak için hapishanede 400 den fazla bulunan mahkûmların bir kısmının Sinop ya da Ergani hapishanelerine nakledilmesi düşünülmüştür.¹⁴⁶ Bunun yanı sıra mevcudun fazla olması nedeniyle gardiyanlar yetersiz kalmış, gardiyan sayısının artırılması talep edilmiştir. Ayrıca

¹⁴⁴BOA, *DH. TMIK. S.*, Dn: 52 Gn: 18, 09/M/1322

¹⁴⁵BOA, *DH. TMIK. S.*, Dn: 62 Gn: 47, 17/S/1324

¹⁴⁶BOA, *DH. MKT.* Dn:2629, Gn: 72, 16/N/1326

mahkûmların çoğunun hasta olduğu ve bunların tedavi edilmesi gerektiği de Adliye Müfettişliklerine bildirilmiştir.¹⁴⁷

1908 yılının Ocak ayı başında Erzurum Valisi'nin Dâhiliye Nezareti'ne yazdığı bir yazıda; Erzincan Hapishanesi'nin harap bir durumda olduğu, bu nedenle daha önceden gündeme gelen yeni hapishane binasının inşaatının bir an evvel yapımına başlanması gerektiği bildirilmiştir.¹⁴⁸

Gerek Erzincan Sancağı'nın gerekse Erzurum Vilayeti'nin Erzincan'da yeni bir hapishane yapılması yönündeki girişimlerinin sonuçsuz kaldığını görmekteyiz. Yeni bir hapishane yapılması işi yine ekonomik engellere takılmıştır. Yeni bir hapishane inşaatının yapılması yerine mevcut hapishanenin tamir edilmesi öngörülmüştür. Vesikalarda yer alan bilgilere göre Erzincan Hapishanesi'nin köklü bir tamirat görmesi için hapishanenin başka bir bina kiralanarak buraya taşınması kararlaştırılmıştır. Tamiratın başlaması üzerine kiralanın binaya taşınılmıştır. Tamirat bittikten sonra eski binaya geri dönülmüştür. Tamirat süresince kiralanın binanın kirasının ödenmesi için gönderilen tahsisattan 1158 kuruş tasarruf edilmiştir. Tasarruf edilen bu miktarın hapishane malzemesinin saklanması amacıyla bir ambar yapılması doğrultusunda kullanılması için izin istenmiştir.¹⁴⁹ Ancak verilen cevapta bu isteğe olumlu cevap verilmeyerek hapishane malzemesinin, hapishane dâhilinde bir yerde muhafaza edilmesi talimatı verilmiştir.¹⁵⁰

İmparatorluğun hemen her yerinde, şehrin merkezi noktasında yer alan hükümet konağı ve hapishaneler, klasik Osmanlı şehrinde cami, çarşı ve hamamın yerini alarak kamusal merkezin oluşmasını sağlamıştır.¹⁵¹ Osmanlı hapishanelerinde yaklaşık yüz yıldan fazla devam eden yenileşme ve değişim hareketleri, özellikle vilayet merkezlerindeki hapishanelerde kendini göstermiştir. Ancak taşra hapishanelerindeki iyileştirme hareketleri çok yavaş seyretmiştir. Erzincan Hapishanesi'ndeki yenileşme ve iyileştirme hareketleri de buna paralel olarak merkez vilayetlere göre yavaş bir seyir izlemiştir. Sürekli olarak mahkûm sayısının artış göstermesi dolayısıyla izdiham derecesine varan yoğunluktan sürekli şikâyetçi

¹⁴⁷BOA, *DH. TMIK. S* Dn: 69, Gn: 30, 21/C/1325

¹⁴⁸BOA, *DH. TMIK.S.* Dn: 71, Gn: 33, 16/Z/1325

¹⁴⁹BOA, *DH. MB. HPS.* Dn: 3, Gn: 8, 23/B/1330 Belge1

¹⁵⁰BOA, *DH. MB. HPS.* Dn: 3, Gn:8, 23/B/1330 Belge 2

¹⁵¹Yıldız, s.204

olunmuştur. Bu durumun artık dayanılmaz hale geldiği merkez vilayetle yapılan yazışmalarda da sürekli dile getirilmiştir.

Gerek fiziki açıdan gerekse sağlık ve hijyen şartları açısından yetersiz olması nedeniyle Erzincan Hapishanesi'nin yerine çağın gereklerine uygun daha geniş bir bina yapılması isteği sürekli olarak ertelenmiştir. Yeni bir binanın yapılmasının önündeki en büyük engel, Osmanlı Devleti'nin ülke genelindeki harap ve yetersiz hapishanelerin yeniden inşa edilmesi için ayırmış olduğu tahsisatın yetersiz olmasıdır. Osmanlı Devleti'nin hapishanelerin ıslahı için ayırdığı tahsisat, birkaç vilayetteki hapishanenin ihtiyaçlarını karşılayabileceği görülmüştür.

II. 3. 1. Hapishane Yönetimi ve Çalışanları (Müdür, Kâtip ve Gardiyanlar)

Osmanlı Devleti'ndeki hapishane ve tevkifhane müdürlerinin ve diğer çalışanları (gardiyan, kâtip) 1870 yılında Adliye Nezareti'nin kurulmasından sonra nezarete bağlı olarak çalışacaklarına karar verilmiş ise de müdür ve gardiyanlar İstanbul'da Zabtiye Nezareti, taşrada ise vali ve mutasarrıflar tarafından atanmışlardır.¹⁵²

1880 Mayıs ayında çıkarılan “*Hapishaneler Nizamnamesi*” standart tevkifhane ve hapishane personelinin kimlerden oluşması gerektiği konusunda maddeler içermektedir. Nizamnameye göre taşra hapishanelerinde ve tevkifhanelerinde şu idari kadro ve hizmetlilerin çalışması kararına varılmıştır: müdür, başkâtip, gereken sayıda kâtip, başgardiyan, gereken sayıda gardiyan, kadınlar koğuşu için bayan gardiyan, ya da gardiyanlar, imam ve Hıristiyanlık ve Musevilik gibi diğer dinleri temsil eden birer din adamı, tabip, gereken sayıda hastane hademesi, çamaşırcı ve işçi.¹⁵³

Osmanlı Devleti'ndeki hapishanelere müdür olarak atanmak için çok özel şartları taşımak ya da çok eğitilmiş olmak gerekmiyordu. Nitekim Erzincan Hapishanesi Muhafızlığı'nda uzun bir süre hizmet eden Jandarmanın Mülazım – i Evveliye'den emekli olan Mahmud Celaleddin Efendi, Erzincan Hapishanesi

¹⁵²Adak, s .81

¹⁵³Yıldız, s. 195

Müdürlüğüne tayin edilmesi için Erzincan Mutasarrıflığına bir dilekçe ile başvurmuştur.¹⁵⁴

Osmanlı Hapishanelerinde mahkûmların hapishane içerisindeki durumlarını gözetim altında tutan, kısaca hapishane içindeki disiplini sağlayan gardiyanlardır. Çoğunlukla emekli zabtîyelerden ya da niteliksiz kişilerden oluşan gardiyanlar¹⁵⁵ 1870’ten itibaren daha nitelikli kişilerden seçilmeye başlanmıştır. Muhafız ve gardiyanlar hapishanedeki mahkûm sayısına göre görevlendirilirdi. Her otuz mahkûm için bir gardiyan ve başgardiyan atanmaktaydı.¹⁵⁶

Osmanlı hapishanelerinde iç düzenin sağlanmasında birinci derecede görevli olan gardiyanlar, hapishanelerde meydana gelen firar olaylarına karışan ya da olumsuz hareketlerde bulunan mahkûmlara çoğu zaman yardımcı olmuşlardır. Bu duruma engel olmak için Osmanlı Devleti sert tedbirler almış, bu tür hareketlerde bulunan ve olaylara karışan gardiyanlar anında görevden alınmıştır. Hapishane – i Umumi gardiyanlarından Erzincanlı Mahmut, görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle görevden el çektirilmiştir.¹⁵⁷

Erzincan Hapishanesi’nin mahkûmların kalması için yetersiz olması, hapishane düzenini de olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle hapishanedeki düzenin sağlanması için bir müdür, kâtip ve beş nefer gardiyan ihtiyacı Erzurum Vilayeti’ne bildirilmiş ancak istenen bu memurların ataması ödenek yetersizliğinden dolayı yapılamamıştır.¹⁵⁸ Erzincan Hapishanesi’nde artan mahkûm sayısına rağmen bu oranda sayısı artırılamamıştır. Arşiv belgelerinde, Erzincan Hapishanesi için gardiyan ve diğer görevlilerin istihdam edilmesi yolunda isteklere birçok kez rastlanmıştır. Ancak bu talepler, ekonomik sıkıntılar nedeniyle çoğu kez kabul görmemiştir.¹⁵⁹

¹⁵⁴BOA, *DH. MB. HPS.* Dn: 94 Gn: 54, 01/Z/1337

¹⁵⁵Adak, s. 82

¹⁵⁶Şen, s. 77

¹⁵⁷BOA, *DH. MB. HPS.* Dn: 150 Gn:23, 27/B/1332

¹⁵⁸BOA, *DH. MKT.* Dn: 365 Gn: 13, 25/L/1312

¹⁵⁹BOA, *DH. MB. HPS.* Dn:87 Gn:35, 02/Z/1330 ve BOA, *DH. MB. HPS.* Dn:89 Gn:26, 16/Z/1331

Tablo 2 - Erzincan Sancağı ve Bağlı Kazalarda Bulunan Hapishanelerdeki İstihdam Edilen Personel Adedi ve Maaşları¹⁶⁰

Me'murinin Elyevmi Muhassetat – ı Şehrisi	Merkez Vilayet, Liva, Kaza ve Nahiyede Müstahdem Me'murinin Adedi			Nevi Me'murin	Tarihi Tayini	Esami – i Me'murin
	Merkez Vilayet	Liva	Kaza			
200	ERZURUM	Erzincan	Merkez	Sergardiyen	9 Kanun –i Sani 1327 (22 Ocak 1912)	MEHMET TEVFİK EFENDİ
150	ERZURUM	Erzincan	Merkez	Gardiyen	1 Mayıs 1318 (14 Mayıs 1902)	SALİH AĞA
150	ERZURUM	Erzincan	Merkez	Gardiyen	10 Teşrin-i sani 1327 (23 Kasım 1911)	CİHAT EFENDİ
150	ERZRUM	Erzincan	Kemah	Gardiyen	6 Teşrin-i sani 1326 (19 Kasım 1910)	ABDULAZİZ EFENDİ
150	ERZURUM	Erzincan	Refahiye	Gardiyen	9 Haziran 1327 (22 Haziran 1911)	ASİM EFENDİ
150	ERZURUM	Erzincan	Kuruçay	Gardiyen	15 Teşrin-i sani 1326 (28 Kasım 1910)	FAİK EFENDİ
150	ERZURUM	Erzincan	Pülümür	Gardiyen	10 Ağustos 1327 (23 Ağustos 1911)	MEVLÜD AĞA

¹⁶⁰BOA, DH. MB. HPS. Dn:87 Vn:56, 11/Ra/ 1331 Belge 9

1913 yılında başkente gönderilen istatistikî bilgilere göre Erzincan Hapishanesi'nde 1 adet sergardiyân, 2 adet gardiyân bulunmaktadır.¹⁶¹ 9 Kanun – i sani 1327/ 22 Ocak 1912'de sergardiyânlığa atanan Mehmet Tefvik Efendi 200 kuruş maaş almaktayken, 1 Mayıs 1318/ 14 Mayıs 1902'de gardiyânlığa atanan Salih Ağa 150 kuruş, 10 Teşrin-i sani 1327/ 23 Kasım 1911'de gardiyânlığa atanan Cihat Efendi 150 kuruş maaş almaktaydı. Yine bu bilgilere göre Erzincan Sancağı'na bağlı Kemah, Refahiye, Kuruçay ve Pülümür kazalarındaki hapisanelerde birer adet gardiyân bulunmaktaydı.

¹⁶¹BOA, *DH. MB. HPS*. Dn: 87 Gn:56, 11/Ra/1331

III. BÖLÜM

ERZİNCANDA SUÇLAR, SUÇLULAR VE MAHKÛMLAR

III. 1. Suç İstatistikleri

İttihat ve Terakki yönetiminin başlatmış olduğu istatistik toplama çalışmaları neticesinde ülke genelindeki tüm hapishanelerden gelen bilgilere göre; 1912 yılında Osmanlı hapishanelerinde 28000 mahkûm ve tutuklunun, yarsından fazlası ağır suçlardan, 7700'den fazlası mevkuf ve 6000'den fazlası da hafif suçlardan hüküm giymiştir.¹⁶²

Erzurum Vilayeti'ne bağlı olan Erzincan Sancağı ve diğer sancak merkezleri ve onlara bağlı kazalardan da bu istatistikî bilgi toplama faaliyetleri doğrultusunda Dahiliye Nezareti'ne her ay düzenli olarak vukuat cetvelleri gönderilmiştir.¹⁶³ Bu cetveller sayesinde bir ay boyunca ülkede meydana gelen vukuatları, bunların türlerini görmemiz mümkün olmuştur. Aşağıda Erzurum vilayeti genelinde meydana gelmiş olan cinayât olayları ile ilgili 1913 Mart/ Nisan Ayı ile 1914 Mart/ Nisan Ayı arasında bilgiler tablo halinde verilmiştir:

¹⁶²Adak, s. 68

¹⁶³Osman Köse, “ 20. Yüzyıl Başları Trabzon Vilayeti'nde Suçlar, Suçlular ve Hapishaneler,” *İlk Adımdan Cumhuriyet'e Milli Mücadele*, Editör:Doç. Dr. Osman Köse, İstanbul 2008, s. 27

Tablo 3 - Erzurum Vilayeti ve Ona Tabi Sancak ve Kazlarda Meydana Gelen Cinayet Olayları ve Miktarları¹⁶⁴

Sene	Ay	Suçun Türü	Suçun İşlendiği Merkez	Adedi
1329(R)/1913	Mart/Nisan	Cinayet	Erzurum	5
1329(R)/1913	Mart/Nisan	Cinayet	Erzincan	2
1329(R)/1913	Mart/Nisan	Cinayet	Refahiye	6
1329(R)/1913	Mart/Nisan	Cinayet	Kemah	1
1329(R)/1913	Mart/Nisan	Cinayet	Eleşkird	0
1329(R)/1913	Mart/Nisan	Cinayet	Karakilise	0
1329(R)/1913	Mart/Nisan	Cinayet	Tutak	0
1329(R)/1913	Mart/Nisan	Cinayet	Diyadin	0
			Toplam	14

¹⁶⁴ BOA, *DH. EUM. MKT.* Dn: 22 Vn: 8, 29/C/1332

Tablo 4 – Erzurum Vilayeti ve Ona Tabi Sancak ve Kazalarda Meydana Gelen Cinayet Olayları ve Miktarları¹⁶⁵

Sene	Ay	Suçun Türü	Suçun İşlendiği Merkez	Adedi
1329(R)/1914	Şubat/Mart	Cinayet	Erzurum	2
1329(R)/1914	Şubat/Mart	Cinayet	Hınıs	1
1329(R)/1914	Şubat/Mart	Cinayet	Pasinler	1
1329(R)/1914	Şubat/Mart	Cinayet	Kığı	1
1329(R)/1914	Şubat/Mart	Cinayet	Tercan	2
1329(R)/1914	Şubat/Mart	Cinayet	Bayezid	6
1329(R)/1914	Şubat/Mart	Cinayet	Eleşkird	24
1329(R)/1914	Şubat/Mart	Cinayet	Karakilise	6
1329(R)/1914	Şubat/Mart	Cinayet	Tutak	1
1329(R)/1914	Şubat/Mart	Cinayet	Erzincan	3
1329(R)/1914	Şubat/Mart	Cinayet	Refahiye	1
1329(R)/1914	Şubat/Mart	Cinayet	Pülümür	2
1329(R)/1914	Şubat/Mart	Cinayet	Kemah	1
			Toplam	51

¹⁶⁵BOA, DH. EUM. MTK. Dn: 36 Vn: 14, 13/Ş/1332

Tablo 5 – Erzurum Vilayeti ve Ona Tabi Sancak ve Kazalarda Meydana Gelen Cinayet Olayları ve Miktarları¹⁶⁶

Sene	Ay	Suçun Türü	Suçun İşlendiği Merkez	Adedi
1330(R)/1914	Mart/Nisan	Cinayet	Erzurum	2
1330(R)/1914	Mart/Nisan	Cinayet	Pasinler	2
1330(R)/1914	Mart/Nisan	Cinayet	Tercan	2
1330(R)/1914	Mart/Nisan	Cinayet	Hınıs	2
1330(R)/1914	Mart/Nisan	Cinayet	Kığı	1
1330(R)/1914	Mart/Nisan	Cinayet	İspir	0
1330(R)/1914	Mart/Nisan	Cinayet	Tortum	0
1330(R)/1914	Mart/Nisan	Cinayet	Erzincan	0
1330(R)/1914	Mart/Nisan	Cinayet	Kuruçay	2
1330(R)/1914	Mart/Nisan	Cinayet	Kemah	1
1330(R)/1914	Mart/Nisan	Cinayet	Refahiye	4
1330(R)/1914	Mart/Nisan	Cinayet	Bayezid	0
1330(R)/1914	Mart/Nisan	Cinayet	Diyadin	0
1330(R)/1914	Mart/Nisan	Cinayet	Karakilise	4
Toplam				20

¹⁶⁶BOA, DH. EUM. MKT. Dn:25 Vn: 12, 28/Ş/1332

Erzurum Vilayeti ve ona bağı olan sancak ve kazalarda meydana gelen cinayet olayları ve miktarlarının verildiğı tablolara göre en çok cinayet olayı 1329 Şubat (R)/ Mart 1914 ‘te meydana gelmiştir. Cinayet olaylarının artış göstermesinin nedeni I. ve II. Balkan Savaşları’nın ve hemen arkasından patlak veren I. Dünya Savaşı’nın doğurmuş olduğı otorite boşluğu ve kaos ortamı olabilir. Osmanlı ülkesinde sadece cinayet olaylarında artış görülmemiş, bunun yanında diğere suçlarda da gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Erzurum Vilayeti ve ona bağı Erzincan Sancağı hapisanelerine ait istatistikî bilgiler de Osmanlı şehirlerinde suç oranının gittikçe arttığını göstermektedir. Yukarıda bahsedilen savaşlardan önceki dönemde de Erzurum ve Erzincan hapisanelerinde yatan mahkûmların sayısı sürekli artış göstermiştir.

Tablo 6 – Erzurum Vilayet Hapishanesi’nin Yıllara Göre Mevcut Durumu¹⁶⁷

Mevkii	Vefat Edenler	Sebili Tahliye Olanlar	Girenler	Sene
Erzurum	11	17	187	1303(H) - 1886
Erzurum	21	109	249	1304(H) - 1887
Erzurum	12	297	310	1305(H) - 1888
Erzurum	17	415	468	1306(H) - 1889
Erzurum	27	413	544	1307(H) - 1890
Erzurum	57	454	765	1308(H) - 1891
Erzurum	57	516	565	1309(H) - 1892
Toplam	202	2221	3088	

¹⁶⁷BOA, MKT. MHM. Dn:609 Gn:1 17/Za/1312 Belge 1

Tablo 7 - Erzincan Hapishanesi'nin Yıllara Göre Mevcut Durumu¹⁶⁸

Mevkii	Vefat Edenler	Sebili Tahliye Olanlar	Girenler	Sene
Erzincan	1	192	283	1303(H) - 1886
Erzincan	3	330	290	1304(H) - 1887
Erzincan	5	351	331	1305(H) - 1888
Erzincan	4	220	306	1306(H) - 1889
Erzincan	2	374	347	1307(H) - 1890
Erzincan	6	318	332	1308(H) - 1891
Erzincan	3	165	350	1309(H) - 1892
Toplam	24	1950	2239	

Hapishane mevcutları ile ilgili kayıtlara baktığımızda 1309/1892 tarihine gelindiğinde Erzurum Hapishanesi'nin mevcudu 665 kişidir. Erzincan Hapishanesi'nin yukarıda belirtilen yıllara göre değerlendirilmesi sonucunda da 1309 / 1892 tarihinde mevcudunun 265 kişi olduğu görülmektedir. Yine bu tablolara bakıldığında 1304 /1887 tarihinden itibaren hem Erzurum'da hem de Erzincan'da suç işleme oranı gittikçe artmıştır. 1304 /1887 tarihinden başlayarak içeri girenlerin sayısında gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Hapishanelerin mevcutlarının artması mahkûmların hapishane içersindeki yaşam alanlarını kısıtlamıştır. 1888'den itibaren artan mahkûm sayısı Erzincan Hapishanesi mahkûmları için izdiham derecesine varmıştır. Aradan geçen uzun yıllar içersinde sayıları 300'ü aşan mahkûmlar daracak ve rutubetli, yaşamaya elverişli olamayan bir hapishanede günlerini geçirmek zorunda kalmışlardır.

¹⁶⁸BOA, MKT. MHM. Dn:609 Gn:1 17/Za/1312 Belge 2

Tablo 8 - 1897 İstatistik Yıllığına Göre Osmanlı Devleti'nde İşlenen Hafif Suçlar ve Bu Suçlardan Hüküm Giymiş Mahkûm Adedi¹⁶⁹

	Cünha ve Kabahatin Envai	Adedi Mahkûmîn	Mahkûmiyetin Miktarına Nispetle Yüzde İsalet Eden
1	Memurîn ve zabıtaya Hakaret	986	2,20
2	Mahpus Kaçırarak ve İnfay – ı Erbab- ı Cinayat	147	0,33
3	Mühür fekki ve Emanet Eşya ve Evrak-ı Resmîye Ahzı	13	0,03
4	Asar – ı Kadime ve Mutebereyi Takip	29	0,06
5	Mürur Tezkeresi ve Pasaport Sahtekârlığı	15	0,03
6	Darb ve Cerh	20363	45,42
7	Hetk –i Irz ve İğfal – i Bakire	390	0,87
8	Fuhşiyata Tahrik ve Alenen Fiil – i Şeni'	401	0,89
9	Fiil – i Şeni' ve Zina	536	1,20
10	Adab –ı Umumiyyeyi İhlal	101	0,23
11	Gençlere Harf Endazlık ve El ile Sarkıntılık	279	0,62
12	Usul ve Nizam Haricinde Haps, Tevkif	44	0,10
13	Çocuk Sirkat ve Tebdili ve Kaybı ve Kız Kaçırarak	233	0,52
14	Umur – u Hukukiyyede Yalan Şehadet ve Yemin Etmek	61	0,14
15	Şetm ve Hakaret ve İftira	5388	12,02
16	Dolandırıcılık	203	0,45
17	Sirkat	5763	12,85
18	Emniyet – i Suiistimâl	149	0,33
19	Kerhane ve Piyango Küşadı	53	0,12
20	Nasın Malını ve Emlakini ve Evrakını İzaa ve Telef Etmek	1461	3,26
21	Nizamât – ı Belediyeye ve Tenbihatı Zabıtaya Muhalefet	2838	6,33
22	Sağır Tarafından Cerh ve Kalbzenlik ve Fiil – i Şeni' İcrası	59	0,13
23	Cünha ve Kabahat – ı Mütenevvîa	5324	11,87
TOPLAM		44.836	100.00

¹⁶⁹Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897, Tarihi İstatistikler Serisi C. 5, Ankara 1997, s. 60

Sultan II. Abdülhamid döneminden itibaren Osmanlı hapisanelerinde hangi suçtan, kaç kişinin yattığı ilgili bilgiler de merkeze gönderilmiştir. Bundaki amaç; Osmanlı sınırları içerisindeki suç ve suçlu profilini ortaya koymak ve buna göre de suçun meydana gelmesini, dolayısıyla bireylerin suç işlemelerini engellemeye çalışmaktır.

Yukarıda 1897 yılında yayınlanan Osmanlı Devleti'nin ilk istatistik yıllığında, adli mahkemelerde görülen ve hükmedilen cünha (kusur), kabahatlere ait tabloda (tablo 8) yer alan verilere göre en çok işlenen suç, adam yaralamadır. Bununla birlikte hırsızlık, hakaret etme suçları Osmanlı Devleti'nde görülen suç türleridir. 1897 istatistik yıllığında cinayata (ağır suç) dair birçok suç çeşidi ve bu suçlardan kaç kişinin mahkûm olduğu da tablo (tablo 9) halinde verilmiştir. Tablo 9 incelendiğinde Osmanlı Devleti'nde görülen ağır suçların başında adam öldürme suçu gelirken onun hemen ardından yol kesme suçu gelmektedir. XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyıl başında yol kesme (kat'ı tariyk) suçu Osmanlı Devleti sınırları dahilinde çok görülen bir suç türü olmuştur. Bu dönemde Osmanlı iktisadının daha da bozulması, daha önce toprağını terk edip şehirlere doğru göç eden, ancak bir iş bulup çalışamayan ve Osmanlı halkı arasında “ haramzâde, kapısız – bacasız levent, yaramaz, saruca sekban”¹⁷⁰ isimleriyle anılan gruplar hırsızlık ve yol kesme suçlarına karışmışlardır. Osmanlı Devleti bürokratları özellikle köylerden şehirlere göç eden insanların hırsızlık, yankesicilik ya da yol kesme suçlarına karışmalarını önlemek amacıyla çeşitli çalışmalar başlatmış, “ iş ve çalışmanın sosyal ve ahlâki bir ödev olduğu anlayışını”¹⁷¹ toplumda hakim kılmayı amaçlamışlardır.

¹⁷⁰ Ömer Düzbakar, “İslam – Osmanlı Ceza Hukukunda Hırsızlık Suçu: 16 – 18 Yüzyıllarda Bursa Şer'iyye Sicillerine Yansıyan Örnekler” *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 12, Sa. 2, Ağustos 2008, s. 80

¹⁷¹ Serkan Gölbaşı, *Kentleşme ve Suç*, İstanbul, Ocak 2008, s.128

Tablo 9 – 1897 İstatistik Yılına Göre Osmanlı Devleti’nde İşlenen Ağır Suçlar ve Bu Suçlardan Hüküm Giymiş Mahkûm Adedi¹⁷²

	Cinayâtın Envai	Adedi Mahkûmîn	Mahkûmiyetin Miktarına Nispetle Yüzde İsalet Eden
1	Devletin Emniyet – i Dahiliyesini İhlal	77	2,32
2	Kat’- ı Tariyk	480	14,47
3	Rüşvet	14	0,42
4	Amden Katl – i Nefs	153	4,61
5	Min Gayri Amdin Katl – i Nefs	899	27,09
6	Katl – i Nefs Kasdı	107	3,22
7	Temsim ile Katl – i Nefs Kasdı	1	0,03
8	Cerh Darb – ı Şedid ve Kat’ – ı Uzv	116	3,50
9	Cebren Fiil – i Şeni’	301	9,07
10	Cebren Baliğa Kaçırnak	52	1,57
11	Kalbzenlik	20	0,60
12	Kundakçılık	16	0,48
13	Gece Birden Ziyade Eşhas Tarafından Cebr ile Hırsızlık	120	3,62
14	Gece Cemiyetle Tariyk – i Âmda Hırsızlık	52	1,57
15	Meskun Mahalde Duvar Delerek veya Kapı Kırarak Hırsızlık	62	1,87
16	Muamele – i Şedide İcrasıyla Bila – cerh Hırsızlık	240	7,23
17	Gece Müsellah Duvardan Aşarak ve Cebr ve Şiddet Göstererek Hırsızlık	264	7,96
18	Katl Kasdıyla Teşhir – i Silah	3	0,09
19	Sahtekârlık	2	0,06
20	Kuttâ – ı Tariyk Yataklığı	129	3,89
21	Sirkat – i Emvâl – i Mirî	10	0,30
22	Cebren Tevkif – i Şahs	9	0,27
23	Cinayât – ı Mütenevvia	191	5,76
	TOPLAM	3318	100.00

¹⁷²Osmanlı Devleti’nin İlk İstatistik Yıllığı, s. 61

III. 2. Asayişî Sağlayan Güvenlik Güçleri (Polis Teşkilatı)

Osmanlı Döneminde Polis teşkilatı 10 Nisan 1845 yılında yayınlanan 17 maddelik “*Polis Nizamnamesi*” ile ilk defa “*Polis*” adıyla dünya devletlerindeki benzer polis teşkilatı kuruldu. İlk adı Teftiş Memurluğu olan bu birim Tophane Müşirliğine bağlanmıştı. Daha sonra 1846 yılında Zabtiye Müşirliği kuruldu. Zabtiye Müşirliği bölük, alay ve tabur şeklinde yapılanmaktaydı. Zabtiye askerleri en az 21 en çok 50 yaşındaki kişilerden seçiliyordu. Sonraki atamalar muvazzaf askerlerden kura ile yapılırdı. Zabtiye Müşirliği 1879 yılında kaldırıldı. Yerine, görevi sadece polis işlerini kapsayan Zabtiye Nezareti kuruldu. Zabtiye Nezareti 1907 yılına kadar bu günkü Emniyet Genel Müdürlüğünün görevlerini yerine getirdi.

Osmanlı döneminde Emniyet teşkilatına alınan polis memurları her ne kadar okuma yazması olan kişiler arasından alınıyorsa da bu polislik mesleği için yeterli olmuyordu. Adli ve idari görevleri yürütmede hukuk bilgisine ihtiyaç duyulmaktaydı.¹⁷³

Osmanlı şehirlerinde toplumun düzenini sağlayarak suç işlenmesine mani olan polis teşkilatının taşrada çok fazla çalışanı bulunmamaktaydı. Bu nedenle suç işlenmesine çoğu zaman engel olunamamıştır. 4 Haziran 1913’te Erzurum Vilayeti’nden Emniyet Umum Müdüriyeti’ne gönderilen yazıda, Erzurum Vilayeti ve ona tabi sancak ve kazalarda bulunan polis memurlarının adedi hakkında bilgi öğrenmekteyiz:

¹⁷³<http://www.kayseri.pol.tr/haberdetay.asp?ID=338>, 10.05.2010

Tablo 10 - Erzurum Vilayeti ve Ona Tabi Olan Sancak, Kazalarda Görev Yapan Emniyet Personeli¹⁷⁴

SANCAK MERKEZİ	NÜFUSU	VİLAYET MERKEZİNE UZAKLIĞI	GÜVENLİK	GÜÇLERİ	ADEDİ
			1.SINIF KOMİSER	2.SINIF KOMİSER	3.SINIF KOMİSER
ERZURUM	109071	-	0	2	5
BAYBURD	64671	22 SAAT*	0	0	0
HINIS	33988	18 SAAT	0	0	0
PASINLER	63837	6 SAAT	0	0	0
İSPİR	39248	18 SAAT	0	0	0
KESKİM	40509	14 SAAT	0	0	0
TAMERVAN	28842	16 SAAT	0	0	0
TERCAN	29939	16 SAAT	0	0	0
TORTUM	27242	9 SAAT	0	0	0
ERZİNCAN	68424	32 SAAT	0	0	2
KEMAH	20248	44 SAAT	0	0	0
REFAHİYE	20406	47 SAAT	0	0	0
KURUÇAY	13729	56 SAAT	0	0	0
PÜLÜMÜR	11839	28 SAAT	0	0	0
BAYEZİD	21049	48 SAAT	0	0	1
KARAKİLİSE	25358	30 SAAT	0	0	0
ELEŞKİRD	27277	24 SAAT	0	0	0
DİYADİN	18354	42 SAAT	0	0	0
TUTAK	14305	30 SAAT	0	0	0
TOPLAM	678.336		0	2	8

¹⁷⁴BOA, DH. EUM. MHM. Dn:1 Vn:38, 28/C/1331 Belge 1

* Bu Mesafe At Yürüyüşü İledir

Tablo 10'un Devamı

SANCAK MERKEZİ	KOMİSER MUAVİNİ	POLİS MEMURU	POLİS NAMZETİ
ERZURUM	7	71	1
BAYBURD	1	2	0
HINIS	0	2	0
PASINLER	1	3	0
İSPİR	0	2	0
KESKİM	0	1	0
TAMERVAN	0	1	0
TERCAN	0	1	0
TORTUM	0	1	0
ERZİNCAN	2	12	0
KEMAH	0	1	0
REFAHİYE	0	1	0
KURUÇAY	0	1	0
PÜLÜMÜR	0	1	0
BAYEZİD	1	6	0
KARAKİLİSE	1	2	0
ELEŞKİRD	0	1	0
DİYADİN	0	1	0
TUTAK	0	1	0
TOPLAM	13	111	1

Tabloya göre Erzurum Vilayeti genelinde 1914 yılı içerisinde polis teşkilatında görev yapan 135 adet personel bulunmaktadır. Tabloda sancak ve kazaların nüfusları da verilmiştir. Buna göre Erzurum Vilayeti genelinde toplam nüfus 678.336 kişidir. Bu nüfusa göre Erzurum Vilayeti genelinde görev yapan polis başına 5024 kişi düşmektedir. Erzurum Vilayeti'ne bağlı Erzincan Sancağı merkezinin nüfusu 68424'tür. Bu dönemde Erzincan'da görev yapan polis memuru

sayısı ise toplam 16 kişidir. Buna göre Erzincan'da görev yapan polis memuru başına yaklaşık 4276 kişi düşmektedir. Böyle bir durumda suç ve suçluların artmasına mani olmak oldukça güçtür.

III. 3. Mahkûmlar

Osmanlı Devleti'ndeki hapishaneler çağın gereklerine göre yeniden şekillendirilmek istenmişse de ekonomik sıkıntılar, bütün hapishanelerde ıslah çalışmalarının yapılmasını engellemiştir. Osmanlı hapishanelerinde görülen sıkıntıların birçoğu Erzincan Hapishanesi'nde de görülmüştür. Bundan mahkûmlar da olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Kapasitesinin çok üstünde mahkûm barındırması nedeniyle Erzincan Hapishanesi'nde mahkûmlar çok sıkıntı çekmişlerdir. Özellikle birçok kişinin bir arada yaşaması, mahkûmlar arasında hastalıkların yayılmasına sebep olmuştur. 10 Ocak 1906 tarihli bir belgede, Erzincan Hapishanesi'nde sıtma hastalığının ortaya çıktığı, hastalığın daha fazla mahkûmu etkilememesi için hasta mahkûmlar için yeni bir yerin hazır hale getirilerek hasta mahkûmların buraya nakledilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun yanında bu nakil işlemi için 5000 kuruşa ihtiyaç olduğu ifade edilerek hasta mahkûmların tedavisi için de geçici olarak çalıştırılacak personelin maaşlarının hapishaneler tahsisatından karşılanması istenmiştir.¹⁷⁵

Erzincan Hapishanesi'nin mevcudu ile alakalı kayıtlarda herhangi bir bilgi bulunmazken, hapishane mevcudunun bir ara 400'e kadar çıkmasını "*hapishanede yaşanan izdiham*" kelimeleri ile ifade edilmesi, hapishanenin kuruluşundan itibaren bir yıl geçmeden kapasitesinin çok üstünde mahkûm barındırmasından yola çıkılarak hapishanenin mevcudunun 150 – 200 kişi olduğu kabul edilebilir. Şöyle ki; hapishanenin 4 koğuşu olduğu, bunun yetersiz olmasından dolayı hapishanenin hemen yanında bulunan tevkifhanenin bile kullanıldığı bir gerçektir.

Erzincan Hapishanesi'nin aşırı yükünün hafifletilerek en azından mahkûmların biraz rahat nefes alması için şehir idarecileri sürekli girişimlerde bulunmuşlardır. Özellikle mahkûmların sağlık koşullarına uygun bir yerde cezalarını tamamlaması, hapishanenin fiziki şartlarının bir nebze de olsa düzeltilmesi için

¹⁷⁵BOA, DH. MKT Dn: 1040 Gn: 10, 14/Za/1323

gayret gösterilmiştir. Birçok mahkûmun, dolayısıyla ağır suçlularla hafif suçluların bir arada kalması hapishane idarecilerini zor durumda bırakmıştır. Hapishanenin işlerliğini artırmak amacıyla hapishanede istihdam edilmek üzere bir müdür, kâtip ve beş adet gardiyan ihtiyacı Erzurum Vilayeti'ne iletilmiştir. Ancak bu talep ödenek yetersizliğinden geri çevrilmiştir.¹⁷⁶

Osmanlı Devleti hapishanelerinde yatmakta olan mahkûmlar sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarına göre sınıflandırılmamışlardır. Hapishanelerde yapılan mahkûm ayrımı daha çok işlenen suç türlerine yapılmıştır. Hapishane nizamnamelerine göre de böyle olması gereken bu ayırım, bazen suiistimallere uğramıştır. Mahkûm sayısının fazlalığı nedeniyle hapishanelerdeki bazı mahkûmlar, gardiyanların da yardımıyla otoriteyi ele geçirmişlerdir. Bunlar her türlü kötü davranışı sergileyerek hapishane içinde huzur ortamının bozulmasına sebebiyet vermişlerdir. Bu tür mahkûmlara yardım ve yataklık ettiği tespit edilen gardiyanlar hemen görevlerinden el çektirilmişlerdir. Hapishane – i Umumi gardiyanlarından İbrahim Galip b. Mahmud görevini kötüye kullandığı için görevinden alınmıştır.¹⁷⁷

Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı'nın ilanından itibaren çeşitli tarihlerde ceza kanunları çıkarmış ve birçok suçun cezasını da hapis olarak belirlemiştir. Bu nedenle hapishanelerin mevcutları bir anda artış göstermiştir. “*Yargılanmadan kimsenin suçlu sayılamayacağı*” ilkesinin benimsenmesi de herhangi bir suçtan dolayı tutuklanan ve tevkifhanelerde tutulan kişilerin sayısını da artırmıştır.

Osmanlı hapishanelerinin yükü artarken mahkemelerin yükü de giderek artmıştır. Görülmesi gereken davalar zamanında görülememiştir. Bu duruma paralel olarak tevkifhanelerde ve hapishanelerde suçlu sabit olmayan, cezası daha kesinleşmemiş birçok kişinin senelerce beklemesine neden olmuştur. Ekonomik sıkıntılar adliye personelinin artırılmasına izin vermemiştir. Bu durum da hızlı karar alıp uygulaması gereken adliye teşkilatının itibar kaybetmesine neden olmuştur.

1916'da yürürlüğe giren yeni nizamname, hapishanelerin iç işleyişini düzenlerken; aynı zamanda mahkûmların da günlük yaşamlarını belli bir düzene sokmuştur.¹⁷⁸ Buna göre bütün mahkûmlar sabah – akşam yoklamasına tabi

¹⁷⁶BOA, DH. MKT. Dn: 365 Gn: 15, 25/L/1312

¹⁷⁷BOA, DH. MB. HPS. Dn: 150 Gn: 23, 27/B/1332

¹⁷⁸Şen, s. 108

tutulurdu. Bu yoklama nizam memuru tarafından yapılmaktaydı. Her hapisane bir berber bulundurmak zorundaydı. Bununla birlikte her mahkûm talebi olsun olmasın 15 günde bir hamama gönderilirdi. Koşuğların temizliği de nöbetleşe olarak mahkûmlar tarafından yapılmaktaydı. Mahkûmların yiyecekleri devlet tarafından karşılanırdı. Bunun yanında kahve, çay, tütün gibi şeylerin temini mahkûmlara aitti.¹⁷⁹

Mahkûmların daha iyi şartlarda hayatlarını sürdürebilmeleri için hazırlanan 1916 Nizamnamesi'nin uygulamaları, genellikle standartlara uygun hapisanelerde yerine getirilebilmekteydi.¹⁸⁰ Standartlara uygun olan hapisane sayısının azlığı ve savaş koşulları, nizamnameye uygun olarak yapılacak düzenlemelerin ülkenin diğer yerlerindeki hapisanelerde uygulanmasını engellemiştir.

Osmanlı bütçesinin imkân verdiği ölçüde hapisanelerde iyileştirme faaliyetleri göze çarpmaktadır. Ancak bunun birkaç hapisane ile sınırlı kalması diğer hapisanelerde yaşayan mahkûmların bu iyileştirme faaliyetlerinden yeterince yararlanamaması nedeniyle birçok hapisanede mahkûmlar isyan, firar, katil, yaralama gibi yasadışı işlere başvurmuşlardır.

Sultan II. Abdülhamid döneminden itibaren artarak devam eden hapisane reformu çalışmaları ondan sonra devlet idaresini ele alan İttihat ve Terakki zamanında da üstüne düşülen, önem verilen bir konudur. İttihat ve Terakki yönetimi zamanında 18 Ocak 1912'de Dâhiliye Nezareti'ne bağlı olan Hapisaneler İdaresi Müdüriyeti, tarihindeki en kapsamlı hapisane istatistiği toplama kampanyasını başlatmıştır. Bu istatistikî araştırma çok kapsamlı olmuştur: Mahkûmların cinsiyet, yaş, medeni hal, etnik köken, okuryazarlık, mesleki durumları v.s. gibi bilgiler hapisane yönetimlerinden istenmiştir.¹⁸¹ Hapisane yönetimlerinden istenen bu bilgiler Hapisaneler İdaresi'nce değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Bu değerlendirme neticesinde 4 Nisan 1912 tarihinde en kapsamlı hapisane sistemi reformu yürürlüğe girmiştir. Bu program dâhilinde tüm hapisane ve ıslahevlerinin tek tip bir mimari plan çerçevesinde yenilenmesi planlanmıştır.¹⁸²

¹⁷⁹Şen, s. 115 - 116

¹⁸⁰Şen, s. 114

¹⁸¹Schull, s. 212

¹⁸²Schull, s. 212

III. 4. Firar Olayları

Osmanlı Devleti bütçe imkânlarının el verdiği ölçüde hapishanelerde iyileştirme faaliyetlerini yapmak için gayret sarf etmiştir. Mahkûmu belli bir ceza ile hapseden devlet, mahkûmların hayatlarını devam ettirmeleri için yiyecek, barınma ve güvenlik gibi bütün ihtiyaçlarını da karşılamayı peşinen kabul etmiştir.¹⁸³ Devletin tüm gayretlerine rağmen hapishanelerdeki aksaklıklar çoğu zaman düzeltilememiş bu da mahkûmların, hapishane içinde diğer mahkûmlarla, gardiyanlarla çatışmasına neden olmuştur. Bunun yanında hapishanenin dar, mahkûmun çok olması sebebiyle ortaya çıkan otorite boşluğundan istifade eden bazı mahkûmlar, hapishaneden firar etmişlerdir. Devlet buna çözüm bulmak amacıyla çeşitli tedbirler almış, özellikle kürek mahkûmlarını diğer mahkûmlardan ayırmayı bir çare olarak görmüştür. Çünkü hapishanelerde meydana gelen gayrı meşru işlerin büyük bir kısmını bu mahkûmlar yapmaktaydı. Erzincan Hapishanesi'nin muhafazasının zor olmasından, düzensiz ve dar olması, mahkûm sayısının 318'i aşması nedeniyle hapishanede bulunan 23 kürek mahkûmunun başka yerlere nakli istenmiştir.¹⁸⁴

Erzincan Hapishanesi'nin dar ve düzensiz olmasından yararlanan 17 idam mahkûmu Ermeni, tünel kazarak kaçmaya çalışmışlardır. Ancak hapishanede görevli bulunan Jandarma Yüzbaşı Abdi Efendi ve Mülazım Şükrü Efendi bu kaçma teşebbüsüne engel olmuştur. Bundan dolayı da Yüzbaşı Abdi Efendi dördüncü, Mülazım Şükrü Efendi beşinci rütbeden “*Mecidi Nişanı*” ile taltif edilmişlerdir.¹⁸⁵ Bu olaydan başka belgelerde yine firar olayları görülmektedir. Erzincan Hapishanesi'nde yatmakta olan Fehmi adlı şahıs, af ilan edilmesi üzerine tahliye edilmiştir. Ancak Fehmi'nin yanlışlıkla salıverildiği tespit edilmiş, çevre illere gönderilen telgraflarla bu şahsın yakalanması istenmiştir. Üç senedir Erzincan Hapishanesi'nde yatmakta olan Fehmi adlı şahıs teslim olmamış, Trabzon tarafına kaçmış, ancak burada yakalanarak Erzincan Hapishanesi'ne gönderilmiştir.¹⁸⁶

¹⁸³Ebubekir Sofuoğlu, “ Osmanlı Hapishanesinde Islah ve Firar Teşebbüsleri”, *Hapishane Kitabı*, İstanbul 2010, s. 167

¹⁸⁴BOA, *DH. MKT.* Dn:1040 Gn:10, 14/Za/1323

¹⁸⁵BOA, *DH. TMIK. M.* Dn: 71, Gn: 54, 06/S/1317

¹⁸⁶BOA, *ZB.* Dn:492, Gn:13, 09/Ke/1324

III. 5. Aflar

Osmanlı Devleti'nde suçluların affedilerek hapisten çıkmaları, sadece padişahın iradesine bağlıdır.¹⁸⁷ Padişahların cüluslarında, dini bayramlarda ve kandillerde af ilan ettiği de görülmüştür.¹⁸⁸ Suçluları affetmek, çoğu zaman hapishanelerde bulunan mahkûm sayısının azaltılması için yapılan bir uygulamadır. Hapishanelerdeki mahkûm sayısının azaltılması için bir başka af uygulaması ise “*sülûsan afvı*”¹⁸⁹ nitelendirilen uygulamadır. Buna göre; ceza müddetinin üçte ikisini tamamlayan mahkûmların kalan cezalarının affedilerek tahliye edilmesi sağlanmıştır.

II. Abdülhamid döneminden sonra af uygulamaları devam etmiştir. 24 Temmuz 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ardından İttihat ve Terakki yönetimi af çıkartılmasını meclisten istemiştir. Bunun üzerine ülke genelindeki hapishanelerde siyasi suçlardan hükümlü mahkûmlara yönelik “*Afv – ı Âli*” Meclis – i Vükelâ'da görüşülmüş, padişahın onaylamasından sonra yürürlüğe girmiştir.¹⁹⁰ Ancak affin bütün Osmanlı vatandaşlarını kapsamaması bazı tepkilere neden olmuş, bunun üzerine hükümet affin kapsamını genişleterek adi suçluların bu aftan yararlanmasını sağlayarak tepkileri azaltmaya çalışmıştır.¹⁹¹

Erzincan Hapishanesi'nde bulunan mahkûmlardan bazıları da af talebinde bulunmuşlardır. Bu mahkûmlardan bazıları hastalıkları yüzünden kalan cezalarının bağışlanmasını talep ederken bazıları daha önce af dolayısıyla arkadaşlarının tahliye edilip kendilerinin de bu af kapsamından yararlanarak tahliye edilmelerini istemişlerdir.

10 senedir arkadaşlarıyla beraber Erzincan Hapishanesi'nde bulunan Ermeni Ermudanlı Erhanyan Kalost 'un ıslah olduğu bir Ermeni patriği tarafından bir arıza ile bildirilmiştir.¹⁹² Osmanlı Devleti bu 12 Ermeni'nin serbest bırakılmadan önce affa layık olup olmadıklarının tespitinin yapılmasını istemiştir. Yapılan tahkikat uzun

¹⁸⁷Adak, s. 77

¹⁸⁸Adak, s. 77

¹⁸⁹Yıldız, s. 174

¹⁹⁰Taner Aslan, “II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları” *Akademik Bakış*, Cilt.3, Sa. 5 Kış 2009, s. 43

¹⁹¹Aslan, s. 44

¹⁹²BOA, *İ. HUS*, Dn: 103 Gn: 1320/Z – 050, 09/Z/1320

sürmüştür. Osmanlı Devleti bu Ermenilerin ıslah olup olmadığını araştırmış,¹⁹³ en sonunda Erzincan Hapishanesi'nde mevkuf olan Kalost ve 12 arkadaşının aftan yararlanmalarının sakıncalı olduğu sonucuna ulaşmıştır.¹⁹⁴

Erzincan Hapishanesi'nde adam öldürme suçundan tutuklu bulunan Osman oğlu Recep, yakalandığı hastalıktan dolayı ordu merkezi hastanesine gönderilmiştir. Ancak Recep'in hastalığı ilerlemiş durumdadır. Hastalığının diğer mahkûmlara sirayet etmemesi için tecrit edilmiştir. Bu mahkûmun ayrı kalacağı bir yer de kiralanmıştır. Fakat Recep'in hastalığının ilerlemesi üzerine kalan mahkûmiyet süresi affedilerek tahliye edilmiştir.¹⁹⁵

Mahkûmlardan gelen başka bir af talebi ise 20 Mart 1919 tarihinde Adliye Nezareti'ne yazılan bir dilekçeden öğrenmekteyiz. Dilekçede; af ilanı ile serbest kalan mahkûmlar gibi Erzincan Hapishanesi'nde bulunan altı mahkûm adına Murad imzasıyla çekilen telgrafın Erzincan Mutasarrıflığı tarafından tetkik edilmek ve gereğinin yapılması konusunda istekler dile getirilmiştir. Ancak bu isteğe olumlu ya da olumsuz bir cevap verilip verilmediğine dair belgelerde bilgi bulunmamaktadır.¹⁹⁶

¹⁹³BOA, *İ. HUS.*. Dn:106, Gn: 1321/Ra – 040, 11/Ra/1321

¹⁹⁴BOA, *Y. A. HUS.*, Dn:450 Gn: 29, 19/Ra/1321

¹⁹⁵BOA, *DH. MB. HPS.* Dn:102 Gn: 1, 13/S/1333

¹⁹⁶BOA, *DH. MB. HPS.* Dn:109 Gn:29, 17/C/1337

SONUÇ

Osmanlı Devleti Tanzimat ile birlikte büyük bir toplumsal değişim içersine girmiştir. Toplumun bir parçası olan suçluların ıslah edilmesi için Osmanlı Devleti bedeni cezaların uygulandığı zindan anlayışını terk ederek tüm çağdaş dünyada olduğu gibi zindan anlayışını hapisane kavramına dönüştürerek suçluların bedenine ceza vererek ıslah etme düşüncesinden sıyrılıp suçluların hürriyetini kısıtlayarak onları ıslah etmeye çalışmıştır.

Tanzimatla başlayan ve Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam eden bu dönüşüm çok sıkıntılı olmuştur. Kimi zaman ekonomik yetersizlikler kimi zaman da savaşlar nedeniyle bu dönüşüm hareketi kesintiye uğramıştır. Osmanlı Devleti ceza infaz kurumlarındaki bu dönüşümü yaparken yabancı uzmanlardan da yararlanmayı ihmal etmemiştir. Osmanlı Devleti hapisanelerde iyileştirme hareketleri yaparken batılı devletlerin baskılarını azaltmayı planlamıştır. Çünkü batılı devletler, bir devletin gelişmişlik düzeyini o devletin hapisanelerinin seviyesine göre değerlendirmiştir. Bu nedenle Osmanlı idarecileri batılı devletlerin olumsuz bakış açılarını değiştirmek amacıyla canla başla çalışmışlardır. Bu amaç doğrultusunda çeşitli nizamnameler yayınlanmış, hapisanelerin bu nizamnameler doğrultusunda görev yapmaları için denetimlerini artırmıştır. Bunun yanında hapisane ihtiyacı olan yerler belirlenmiş, bunların projeleri çizilmiş ve yaklaşık maliyetleri hesaplanmıştır. Ancak Osmanlı maliyesi tüm bu iyi niyetli düşüncelerin fiiliyata geçmesine engel olmuştur.

XIX. yüzyılda Erzincan Hapishanesi'nin durumuna bakıldığında ülkenin diğer yerlerinde bulunan hapisanelerle aynı sıkıntıları yaşamaktadır. Diğer hapisanelerde olduğu gibi sürekli izdihamdan bahsedilmiştir. Bununla birlikte genel sağlık şartlarının uygun olmaması sebebiyle mahkûmların hastalanması, bunlardan bazılarının ölmesi gibi durumlar Erzincan Hapishanesi ortamının bir gerçeğidir. Aynı zamanda koğuş sisteminin var olması ağır suçlularla hafif suçluların bir arada kalması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak da mahkûmlar ıslah olacağı yerde çoğu zaman hapisane içersinde başka suçlar işlemişlerdir.

Osmanlı Devleti merkezdeki ve merkeze yakın birkaç hapisane hariç taşradaki diğer hapisanelere gereken ihtimamı gösterememiştir. Bu nedenle bu olumsuz tablodan Erzincan Hapishanesi de büyük ölçüde etkilenmiştir.

Erzincan tarihte birçok defa büyük depremlere maruz kalmıştır. Bu sebepten dolayı Erzincan ve çevresinde daha önce hüküm sürmüş uygarlıklardan çok az sayıda eser günümüze ulaşmıştır. Osmanlı dönemi Erzincan Hapishanesi bu durumdan nasibini almış, bu binadan günümüze hiçbir iz kalmamıştır.

SÖZLÜK

Asâr – ı Kadime ve Mutebereyi Tahrip: Eski ve Değerli Eserleri Tahrip

Bila Cerh: Yaralamaksızın.

Cebren: Zorla.

Cerh: Yaralama.

Cinayât: Ağır Suçlar.

Cünha: Kusur.

Darb – ı Şedid: Şiddetli Vurma.

Envaî: Çeşitli.

Eşhas: Kişi.

Evrak – ı Resmîyye Ahzı: Resmi evrak Hırsızlığı.

Fiil – i Şeni': Yüz Kızartıcı Suç.

Gençlere Harf Endazlık: Laf Atma.

Hetk – i Irz: Irza Geçme.

İhfây – ı Erbab – ı Cinayât: Ağır Suçluyu Saklama.

İnas: Kadın.

İzaa: Kayıp.

Kalbzenlik: Kalpazanlık.

Kat – ı Tariyk: Yol Kesme.

Katl – i Nefs: Adam Öldürme.

Küşad: İnşa Etme, Açma.

Maznun Olmak: Sanık Olmak.

Mehakim – i Adliye: Adli Mahkemeler.

Mevadd: Konular.

Milel – i Muhtelif – i Osmaniyye: Çeşitli Osmanlı Milletleri.

Milel – i Saire: Diğer Milletler.

Mücazât – ı Nakdiyye: Para Cezası.

Mücrim: Suçlu.

Müebbet Nefy: Ömür boyu Sürgün.

Mühür Fekki: Mühür Açma.

Mürted: İslam Dini'nden Dönmek.

Mürur: Seyehat.
Müsellah: Silahlı.
Müttehem Olanlar: Suçlananlar.
Nas: Kişi.
Rüyet: Görülen.
Sağir: Çocuk.
Sebili Tahliye Olma: Cezasını Çekerek Tahliye Olma.
Sirkat: Hırsızlık.
Şekâvet: Her Türlü Kötülük İçinde Olmak.
Şetm: Küfür.
Tebdil: Değişirme.
Tegallüb: Zorbalık.
Tesmim İle Adam Öldürme: Zehirleyerek Adam Öldürme.
Tevbih: Azarlama.
Tezvir: Söze Yalan Karıştırma.
Umur – u Hukukiye: Hukuki Konular.
Zükûr: Erkek.

KAYNAKÇA

A – Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (İstanbul)

BEO. (*Bab – ı Ali Evrak Odası*)

BEO. Dos. 252, Göm No. 18847

BEO. Dos. 346, Göm No. 25936

BEO. Dos. 679, Göm No. 50898

DH. MB. HPS. (*Dâhiliye Nezareti Mebânî – i Emîriyye Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı*)

DH. MB. HPS, Dos. 1, Göm. No.21

DH. MB. HPS, Dos. 3, Göm. No. 8

DH. MB. HPS, Dos. 87, Göm. No. 35

DH. MB. HPS, Dos. 87, göm. No. 56

DH. MB. HPS, Dos. 147, göm. No. 79

DH. MB. HPS, Dos. 53, göm. No. 28

DH. MB. HPS, Dos. 89, göm. No. 26

DH. MB. HPS, Dos. 150, göm. No. 23

DH. MB. HPS, Dos. 151, göm. No. 34

DH. MB. HPS, Dos. 152, göm. No. 19

DH. MB. HPS, Dos. 102, göm. No. 1

DH. MB. HPS, Dos. 114, göm. No. 1

DH. MB. HPS, Dos. 73, göm. No. 57

DH. MB. HPS, Dos. 109, göm. No. 29

DH. MB. HPS, Dos. 31, göm. No. 64

DH. MB. HPS, Dos. 68, göm. No. 17

DH. MB. HPS, Dos. 94, göm. No. 54

DH. MB. HPS. M. *Dâhiliye Nezareti Mebânî – i Emîriyye Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik Evrakı*

DH. MB. HPS. M, Dos. 34, Göm. No. 78

DH. MB. HPS. M, Dos. 35, Göm. No. 13

DH. MB. HPS. M, Dos. 35, Göm. No. 113

DH. MB. HPS. M, Dos. 36, Göm. No. 14

DH. MB. HPS. M, Dos. 36, Göm. No. 73

DH. MB. HPS. M, Dos. 42, Göm. No. 13

DH. MB. HPS. M, Dos. 47, Göm. No. 20

DH. MKT. (*Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi*)

DH. MKT, Dos.1439, Göm. No. 53

DH. MKT, Dos.1471, Göm. No. 68

DH. MKT, Dos.1613, Göm. No. 37

DH. MKT, Dos.1629, Göm. No. 78

DH. MKT, Dos.1687, Göm. No. 32

DH. MKT, Dos.1719, Göm. No. 90

DH. MKT, Dos.1859, Göm. No. 57

DH. MKT, Dos.1886, Göm. No. 77

DH. MKT, Dos.112, Göm. No. 37

DH. MKT, Dos.130, Göm. No. 18

DH. MKT, Dos.71, Göm. No. 35

DH. MKT, Dos.260, Göm. No. 48

DH. MKT, Dos.343, Göm. No. 73

DH. MKT, Dos.365, Göm. No. 15

DH. MKT, Dos.2595, Göm. No. 50

DH. MKT, Dos.505, Göm. No. 26

DH. MKT, Dos.1040, Göm. No. 10

DH. MKT, Dos.2629, Göm. No. 72

DH. TMIK. M (*Dâhiliye Nezareti Tesri – i Muamelat ve Islahat Komisyonu Islahat*)

- DH. TMIK. S. Dos. 15, Gm No. 51
DH. TMIK. S. Dos. 16, Gm No. 57
DH. TMIK. S. Dos. 71, Gm No. 54
DH. TMIK. S. Dos. 33, Gm No. 71
DH. TMIK. S. Dos. 33, Gm No. 81
DH. TMIK. S. Dos. 33, Gm No. 114
DH. TMIK. S. Dos. 33, Gm No. 122
DH. TMIK. S. Dos. 40, Gm No. 20
DH. TMIK. S. Dos. 47, Gm No. 3
DH. TMIK. S. Dos. 52, Gm No. 18
DH. TMIK. S. Dos. 62, Gm No. 40
DH. TMIK. S. Dos. 62, Gm No. 47
DH. TMIK. S. Dos. 69, Gm No. 30
DH. TMIK. S. Dos. 71, Gm No. 33

İ. DH.. (*İrade – i Dâhiliye*)

- İ. DH.. Dos. 1307, Gm No. 1311/Ra – 17
İ. DH.. Dos. 103, Gm No. 1320/Z – 050
İ. DH.. Dos. 104, Gm No. 1321/M – 088
İ. DH.. Dos. 106, Gm No. 1321/Ra – 040

Y.. A.. HUS. (*Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı*)

- Y.. A.. HUS. Dos. 445, Gm No. 45
Y.. A.. HUS. Dos. 450, Gm No. 29

ZB. (Zabtiye Nezareti Belgeleri)

ZB. Dos. 23, Göm No. 12

ZB. Dos. 322, Göm No. 53

ZB. Dos. 492, Göm No. 13

B – Araştırma ve İnceleme

ACAR, İsmail, “ Osmanlı Kanunnameleri ve İslam Ceza Hukuku”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı XII – XIV, İzmir 2001 s. 54

ACEHAN, Abdullah, “ Osmanlı Devleti’nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri”, *Uluslar arası sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 1/5, Fall 2008 s. 15

ADAK, Ufuk, *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarındaki Aydın Vilayeti’ndeki Hapishaneler*, Ege Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006

AKBULUT, İlhan, “ İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 52, Sayı 1, Ankara 2003 s.

AKBULUT, İlhan, “ Osmanlı Devleti’nde Adalet Düzeni”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. IV, Sayı 1 – 2, Erzincan 2000 s. 220 - 234

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır 1986

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri*, İstanbul 1990

AKMAN, Mehmet, *Osmanlı Devleti’nde Ceza Yargılaması*, İstanbul 2004

ASLAN, Taner, “ II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları”, *Akademik Bakış*, Cilt 3, Sayı 5, Kış 2009 s. 43 – 44

AVCI, Mustafa, “ Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özellik Gösteren Hapis Türleri: Kalebendlik, Kürek ve Prangabendlik”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 45, Mayıs – Haziran 2008 s. 130 - 141

AVCI, Mustafa, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, İstanbul 2004

BARAN, Tülay Alim, “ Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi”, *Belleten*, Cilt LXII, Sayı 263, Nisan 2008 s. 156 – 162

- BARDAKOĞLU, Ali**, “ Hapis” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 16, İstanbul 1997 s. 54
- BERKES, Niyazi**, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kayaş, İstanbul 2008
- ÇELİK, Yüksel**, “Hapishane Tarihimizden Bir Kesit: Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve Mütareke Döneminde İşgali”, *Belleten*, Cilt LXXII, Sayı 264, Ağustos 2008 s. 619
- DEMİRBAŞ, Timur**, “ Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaların Evrimi”, Editörler: Gürsoy Naskali – Hilal Oytun Altun, *Hapishane Kitabı*, Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2010 s. 29 – 33
- DEMİREL, Fatmagül**, “ 1890 Petersburg Hapishaneler Kongresi”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı: 89, Mayıs 2001 s. 11 – 14
- DEMİREL, Fatmagül**, “ Osmanlı Adliye Teşkilatında Yaşanan Sorunların Hapishanelere Yansıması (1876 – 1909), Derleyenler: Noemi Levy – Alexandre Toumarkine, *Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza 18. – 20. Yüzyıllar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları s. 190 - 195
- Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, Çağ Yayınları, İstanbul 1989
- DURHAN, İbrahim**, “ Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler” *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XII, Sayı 3 – 4 , Erzincan 2008 s. 55 – 70
- DURHAN, İbrahim**, “Divan – ı Hümayun’un Yargı Yetkisi”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. IV, Sayı 1 – 2, Erzincan 2000 s. 70 – 74
- DÜZBAKAR, Ömer**, “İslam – Osmanlı Ceza Hukukunda Hırsızlık Suçu: 16 – 18 Yüzyıllarda Bursa Şer’iyye Sicillerine Yansıyan Örnekler” *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 12, Sa. 2, Ağustos 2008, s. 80 – 81
- GÖLBAŞI, Serkan**, *Kentleşme ve Suç*, İstanbul, Ocak 2008
- GÖNEN, Yasemin Saner**, “ Osmanlı İmparatorluğu’nda Hapishaneleri İyileştirme Girişimi 1917 Yılı”, Editörler: Gürsoy Naskali – Hilal Oytun Altun, *Hapishane Kitabı*, Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2010 s.
- GÜL, Abdulkadir**, “ Erzincan Kazası’nda Salgın Hastalıklar”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C.16, Sayı 41 s. 240
- KARAL, Enver Ziya**, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Ankara 1988

- KOÇ, Bekir**, “ Osmanlı İslahanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 6, Gaziantep 2000 s. 45
- KÖSE, Osman**, “ 20. Yüzyıl Başları Trabzon Vilayeti’nde Suçlar, Suçlular ve Hapishaneler,” *İlk Adımdan Cumhuriyet’e Milli Mücadele*, Editör:Doç. Dr. Osman Köse, İstanbul 2008 s. 27
- Muhammed Ebu Zehra**, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*, İstanbul 1994, Çev: İbrahim Tüfekçi
- ORTAYLI, İlber**, “ Osmanlı Devleti’nde Kadı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001
- Osmanlı Devleti’nin İlk İstatistik Yıllığı 1897**, Haz. Tefik Güran, Tarihi İstatistikler Dizisi, C. 5, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1997
- SANER, Yasemin**, “ Osmanlı’nın Yüzlere Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi: Prangaya Vurma”, Derleyenler: Noemi Levy – Alexandre Toumarkine, *Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza 18. – 20. Yüzyıllar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları s. 173 – 185
- SAYGILI, Abdurrahman**, “ Mikro – İktidarın Fiziği: Hapishane,” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 53, Sayı 2, Ankara 2004 s. 191 – 192
- SCHULL, Kent**, “ Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistemik Bir Şekilde Hapishane İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunların 1911 – 1918 Hapishaneler Reformu Üzerine Etkileri, Derleyenler: Noemi Levy – Alexandre Toumarkine, *Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza 18. – 20. Yüzyıllar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları s. 212 – 233
- SOFUOĞLU, Ebubekir**, “ Osmanlı Hapishanelerinde İslah ve Firar Teşebbüsleri”, Editörler: Gürsoy Naskali – Hilal Oytun Altun, *Hapishane Kitabı*, Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2010 s. 167
- ŞEN, Ömer**, *Osmanlı’da Mahkûm Olmak Avrupalılaşıma Sürecinde Hapishaneler*, İstanbul 2007
- ŞENTOP, Mustafa**, *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik*, İstanbul 2005
- ŞENTOP, Mustafa**, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Ceza Hukuku (Kanunlar – Tadiller – Layihalar – Uygulama)*, İstanbul 2004
- TEMEL, Mehmet**, “ XX. Yüzyılın Başlarında Menteşe Sancağı Hapishaneleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sa.26, Güz 2009, s. 111

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK, Ankara 1988

YILDIZ, Gültekin, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1839 – 1908)*, Marmara Üniversitesi Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002

C – Başvuru Eserleri

Büyük Türkçe Sözlük, TTK Basımevi, Ankara 1988

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2000

Şemseddin Sami, *Kamus – î Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2007

UNAT, Faik Reşit, *Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Kılavuzu*, Ankara 1984

D – İnternet Kaynakları

<http://www.kayseri.pol.tr/haberdetay.asp?ID=338>

<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=hapis&ayn=tam>

www.barbaros.biz/İSTANBUL_DENİZ_ZINDANI.htm

EKLER

Ek 1: Erzincan Kazası 1329 Mayıs Ayı (R) Cinayât Cetveli

دولت تبریلو اولراقه سماعتیاع فیلسفه ۱۳۲۹ سنهک مایس آق نزله ونوعیورون حسابان جدولی

ردیف	تاریخ	مکان	تاریخ	مکان	مجرم	ضرب	عقوبت	توضیحات
۱	۱۳۲۹
۲
۳
۴
۵

۱۳۲۹ سنهک مایس ...
...

Ek: 2 Erzincan Kazası 1329 Teşrin- i Evvel Ayı (R) Cinayât Cetveli

ایرج و لالتک ارجوت سجاخه کبع دریم کاشانده ۱۳۲۹ سنه لک شهبه اول

آن طرفه وقوع جولان جانیان بین جدول

سجور	عمل جرم	تاریخ جرم	نوع جرم	سبب جرم	متدیك		متمدیك		فایل جرمك در دست اولش ایسه ایسیان	ذات و قه و تحقیقات مقدمه ایسامات
					اسم و شهر و ولا	منشی	اسم ادراره	منشی		
۱	کوتله	۱۳۲۹	ایریش	قوه قضاة	اسم	منشی	اسم	منشی	فایل جرمك در دست اولش ایسه ایسیان	ذات و قه و تحقیقات مقدمه ایسامات
۲	فرد	۱۳۲۹	کوردان							
۳	فرد	۱۳۲۹	کوردان							

۱۳۲۹ سنه شهبه اول ایرج و لالتک ارجوت سجاخه کبع دریم کاشانده ایرج و لالتک ارجوت سجاخه کبع دریم کاشانده

ایرج و لالتک ارجوت سجاخه کبع دریم کاشانده

Ek: 3 Erzurum Vilayetine Bağlı Sancak ve Kazalarda Görev Yapan Asayiş Görevlilerinin Miktarını Gösteren Tablo

نوع	۱۰۹۵۷۱	۲۶۲۷۱	۲۲۹۸۸	۳۲۸۸۷	۴۷۷۱۴	۲۹۶۵۱	۴.۵.۹	۴۸۸۹۴	۴۹۲۲۹	۵۷۴۴۴	۶۰۴۴۴	۶۰۴۴۸	۶۰۴۴۶	۶۱۷۷۹	۱۱۸۸۹	۴۱.۵۹	۴۰۷۵۸	۴۴۴۷۲	۱۸۲۵۹	۱۹۲.۵
میلچی و اولادک در سعادت و طفاک جکر ولدیه	۱۸۶	۴۴	۱۸	۶	۴۹	۱۸	۴۶	۱۷	۱۷	۹	۱۴	۴۴	۴۷	۵۶	۴۸	۴۸	۴۰	۴۴	۴۴	۴
بچه صنف نومبر																				
ایک صنف نومبر	۴																			
دو صنف نومبر	۵																			
نومبر معاولاری	۷	۱		۱																
نومبر اولادک صنف اولادک	۴۴																			
بولیسی معاولاری	۷۱	۴	۴	۴	۱	۴	۱	۱	۱	۱	۱۴	۱	۱	۱	۱	۶	۴	۱	۱	۱
بولیسی معاولاری	۱																			
ادرا اولادک	۱۱۴																			
بلون کومو	۱۲۶																			
اولادک کومو	۷۹۴۱۸																			
نومبر اولادک کومو																				

(نومبر اولادک کومو نسبت عدلیسی بوزده کومو در)